

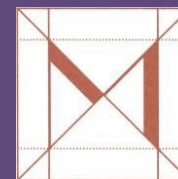
Cultuurhistorisch erfgoed buiten de kernen

CULTUURHISTORISCHE ANALYSE EN INPUT Bestemmingsplangebied Landelijk Gebied gemeente Aalten

Onderzoek i.o.v. de gemeente Aalten
juli 2013

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Opdrachtgever

Gemeente Aalten
Afdeling Omgeving

Analyse en fotografie

drs. C.J.B.P. Frank
drs. J.H.J. van Hest

**Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
juli 2013, copyright MAB Nijmegen 2013**

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans
mw. drs. C.H.J.M. van den Broek
mw. V. Delmee BSc
drs. J.H.J. van Hest
ing. G. Korenberg
mw. drs. M. Lemmens
mw. drs. L. Valckx

Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
fax: 024-3792477

E-mail: Info@monumentenadviesbureau.nl /
Website: www.monumentenadviesbureau.nl

CULTUURHISTORISCH ERFGOED BUITEN DE KERNEN

CULTUURHISTORISCHE ANALYSE EN INPUT

Bestemmingsplangebied Landelijk Gebied, gemeente Aalten

INHOUDSOPGAVE:

1 INLEIDING	5
1.1 Cultuurhistorie in de gemeente Aalten	5
1.2 Cultuurhistorische input bestemmingsplan Landelijk gebied	5
1.3 Ander beleid en eerder onderzoek	5
1.4 Gerichte input	7
1.5 Cultuurhistorische inventarisatie van Vestigia (2010)	8
1.6 Opzet analyse 2013	9
2 HISTORISCHE SCHETS	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Ontginningsgeschiedenis	11
2.3 Ontginningsgeschiedenis, erven en boerderijen	16
2.4 Buurtschappen en kleine kernen	17
3 CULTUURHISTORISCHE KARAKTERISTIEK	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Inventarisatie historisch-geografische structuren	24
3.3 Historische groenstructuren	28
3.4 Historische bouwkunde en objecten	30
3.5 Bijzondere locaties in het landelijk gebied	39
4 CULTUURHISTORISCH WAARDEVOLLE STRUCTUREN, ENSEMBLES EN OBJECTEN	43
4.1 De structuren en de waardenkaart	43
4.2 Cultuurhistorisch waardevolle structuren	43
4.3 Waardevolle groenstructuren en –elementen	44
4.4 Karakteristieke ensembles	45

5 INVENTARISATIE, SELECTIE, WAARDERING OBJECTEN

5.1 Selectie en veldwerk

47

47

6 LITERATUUR EN BRONNEN

50

Foto's voorpagina

Boerderij Drenthelweg 2 en entreepoort zwembad 't Walfort

Grote foto's

Blz. 5 : Heijinkdijk

Blz. 10 : Kriegerdijk

Blz. 23 : Landschap bij Brakenweg

Blz. 42 : Wenninkmolen

Blz. 46 : Rk begraafplaats Kloosterdijk

Blz. 49 : Beestmanweg

1 INLEIDING

1.1 Cultuurhistorie in de gemeente Aalten

“Het cultureel erfgoed herinnert ons aan het leven, het wonen en werken van onze voorouders. Het dient als inspiratiebron voor hedendaagse ontwikkelingen en draagt bij aan de kwaliteit van de leefomgeving. Verder vormt het de basis voor de uitstraling en aantrekkingskracht van een gebied. De gemeente Aalten hecht dan ook veel belang aan haar cultureel erfgoed”. Met deze woorden onderstreept de gemeente Aalten in haar beleidsnota *Gemeente Aalten Cultureel Erfgoed* (2011) het grote belang van cultuurhistorie voor de Aaltense gemeenschap. Het behoud van cultuurhistorisch erfgoed is van belang vanwege de betekenisgeving, het instandhouden van de historische gelaagdheid, het doorgeven van de verhalen uit het verleden en geeft welbehagen en identiteit.

In de nota wordt aangegeven dat ook in de bestemmingsplannen een belangrijke taak ligt om cultuurhistorisch erfgoed effectief in stand te houden en waar mogelijk te versterken.

1.2 Cultuurhistorische input bestemmingsplan Landelijk Gebied

De gemeente Aalten werkt momenteel aan de actualisering van haar bestemmingsplannen. In deze bestemmingsplannen zal de zorg voor het cultuurhistorisch erfgoed worden geïmplementeerd. Ten behoeve van de noodzakelijke input van de cultuurhistorische component zijn voor de bestemmingsplannen van de drie grotere kernen Aalten, Bredevoort en Dinxperlo cultuurhistorische analyses uitgevoerd. Thans wordt de beknopte cultuurhistorische analyse van het buitengebied (“Landelijk Gebied”) van de gemeente Aalten gepresenteerd. Het gaat om het gehele gemeentelijke gebied, uitgezonderd de bebouwde kommen van Aalten, Bredevoort en Dinxperlo.

De analyse dient als input voor het nieuwe bestemmingsplan, dat voor het gebied wordt opgesteld (Bestemmingsplan Landelijk Gebied Aalten). Hierin zullen het bepalende en waardevolle landschapsbeeld en de cultuurhistorische kwaliteiten een sterke verankering krijgen. In het Bestemmingsplan Landelijk Gebied worden de

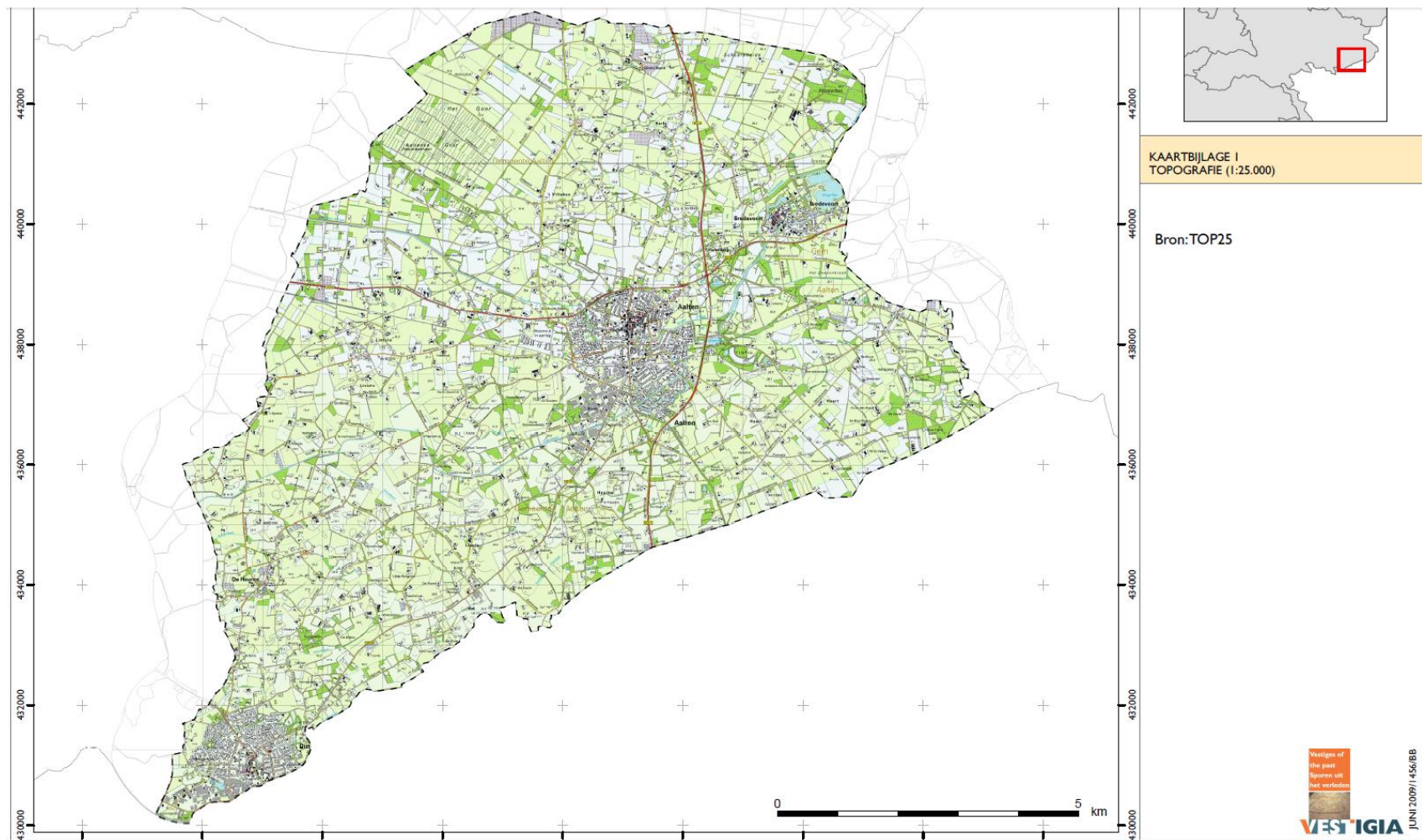
landschapswaarden, de openheid, de hoogteverschillen, houtsingels, bossen en natuur beschermd middels toetsing van plannen en een aanlegvergunningstelsel. Het doel is het behoud van een herkenbaar en voor de gemeente Aalten karakteristiek beeld, waarin een zorgvuldige balans tussen oud en nieuw bestaat en waarin de historische gelaagdheid en het onderscheiden karakter van de structuren en gebouwen zichtbaar blijven.

Er is dan ook sprake van een karakteristiek cultuurlandschap, een landschap afgewisseld met kampen, grote en kleinere essen en diverse landschapselementen, variërend van houtsingels en wallen tot bossen.

Een groot deel van de gemeente Aalten is benoemd tot één van de twintig Nationale Landschappen van Nederland. Dat wil zeggen dat het landschap een onderdeel is van de meest waardevolle cultuurlandschappen, die in Nederland bewaard zijn gebleven.

1.3 Ander beleid en eerder onderzoek

Op verschillende manieren wordt reeds aandacht besteed aan de instandhouding van het karakteristieke landschap en de elementen daarin en in diverse producten zijn landschapstypen en landschapswaarden in kaart gebracht. Dit gebeurt via het *Landschapsontwikkelingsplan* (LOP), het *Gebiedsuitvoeringsprogramma* (GUP), het Groenbeleidsplan 2012 (alleen voor Aalten, Dinxperlo, Bredevoort en de kleine kernen De Heurne, Lintelo, IJzerlo en Barlo), de gemeentelijke kapverordening (2005), de Boswet, de Monumentenwet, de gemeentelijke Erfgoedverordening en de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz), die in Aalten heeft geresulteerd in de vaststelling van de archeologische beleidskaart. In de *Beleidsnota Cultureel Erfgoed gemeente Aalten* (2011) worden deze aspecten nader omschreven. Ook wordt hier ingegaan op de planologische bescherming van het landschap, waarbij het de kunst is “de veranderingen in het cultuurlandschap zodanig te begeleiden, dat de diverse stadia van de landschapsgeschiedenis herkenbaar blijven”, aldus de Nota. Genoemde programma’s en beleidsstukken zullen ook in het nieuwe bestemmingsplan worden opgenomen.

Op 22 mei 2012 is het Groenbeleidsplan 2012¹ door de gemeenteraad van Aalten vastgesteld. Hierin is het beleid vastgelegd ten aanzien van diverse zaken die het “groen” betreffen, zoals groenstructuren, bomenbeleid, ecologie, uitgifte groen, adoptie van groen, beheermethodes onkruidbestrijding, spelen en beeldkwaliteit. Het Groenbeleidsplan beoogt de evenknie te zijn van het Landschapsontwikkelingsplan (2007): het vastleggen van het beleid en de belangrijke groenstructuren en –patronen, maar dan voor de bebouwde kommen van de gemeente: Aalten, Dinxperlo en Bredevoort, en, relevant voor deze cultuurhistorische analyse: De Heurne, IJzerlo, Lintelo en Barlo.

Doel van het Groenbeleidsplan is het formuleren van beleid voor actuele groenthema's, het vastleggen van bestaande en nieuw te ontwikkelen waardevolle groenstructuren en het richting geven aan het beheer en onderhoud.

In het plan wordt aan het groen een zeer brede betekenis en waarde toegekend in het kader van het verkeer, de beleving, recreatie en identiteit, ontwerp, landschap, milieu, ecologie, educatie en economie. Cultuurhistorische waarde wordt hierbij niet expliciet genoemd.

De betekenisvolle groenstructuren (hoofdgroenstructuren, hoofdbomenstructuren, wijkgroen, woonomgevingsgroen en overige belangrijke (monumentale) bomen zijn in een aantal groenstructuurkaarten in beeld gebracht. Bij het aanwijzen van deze groenstructuren is steeds aangehaakt bij de landschappelijke en stedelijke ontwikkeling van de dorpen en de kleine kernen, bestaande cultuurhistorische waarden en aanwezige functies.

1.4 Gerichte input

Ook deze cultuurhistorische analyse levert input voor het nieuwe Bestemmingsplan Landelijk Gebied Aalten. Er zal hier, conform in de opdracht overeengekomen, vooral worden ingezoomd op de thans nog ontbrekende informatie. In de analyse worden dan ook steeds verwijzingen gedaan naar de bestaande producten, die uiteenlopende cultuurhistorische, landschappelijke, archeologische en andere waarden reeds hebben geduid, in kaart gebracht en gewaardeerd. Zo nodig worden, met bronvermelding, relevante passages uit de diverse rapportages geciteerd of

wordt naar relevante stukken en kaarten verwezen. Dit uit het oogpunt van efficiënt gebruik van reeds beschikbare informatie, zodat de huidige cultuurhistorische inventarisatie direct kan worden ingezet voor de nog ontbrekende gegevens.

Zo is bij de gemeente Aalten voor het buitengebied de volgende cultuurhistorische informatie (met waarderings) inmiddels beschikbaar, onder meer via de *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart* (met toelichtende rapportage inzake archeologie en cultuurhistorie), door Vestigia, het *Landschapsontwikkelingsplan voor de gemeente Aalten (“Nieuwe noabers vernieuwend landschap”)*, lijsten met rijks- en gemeentelijke monumenten, karakteristieke panden en monumentale bomen:

- Landschapstypen en ontginningsgeschiedenis, met ligging van essen en kampen, broeken en bossen, hydrologie, verkaveling, landgebruik en historisch geografische informatie (via de kaarten 10a tot en met 10i bij de *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart*).
- Hoofdwegenstructuur en verhoogde wegen circa 1850
- Grenspalen (jachtpalen Walfort)
- Rijksmonumenten
- Gemeentelijke monumenten
- Landweren
- Monumentale bomen
- Archeologie

In de huidige aanvullende cultuurhistorische analyse zal de aandacht vooral naar de volgende aspecten uitgaan:

- Een beknopte beschrijving van de historische ontwikkeling van het landelijk gebied en de kleine kernen en buurtschappen De Heurne, Lintelo, IJzerlo, Barlo, Dale, 't Klooster, Haart en Heurne, met een beschrijving van de belangrijkste cultuurhistorische karakteristieken, voor zover in de eerdere onderzoeken niet geanalyseerd. In de beschrijving zal worden verwezen naar de *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart Aalten*, in 2010 opgesteld door Vestigia;

¹ “Ons groen”. *Groenbeleidsplan 2012 gemeente Aalten*, beleidsnota, samengesteld door R. Lieverse en M. Teunissen van ECO Consult – GMM, 2 april 2012.

- Duiding en waardering van de waardevolle / kenmerkende wegen, groen- en andere historische structuren, bijzondere gebieden en ensembles, voor zover relevant voor het bestemmingsplan.
- Inventarisatie, karakterisering en waardering van karakteristieke gebouwen, ensembles en objecten, die geen monument zijn, maar wel in belangrijke mate bijdragen aan de cultuurhistorische identiteit van het landelijk gebied. Deze panden worden opgenomen in het nieuwe bestemmingsplan en zullen in de lijn van Momo planologisch worden beschermd. Deze inventarisatie is opgenomen in de bijlage bij deze rapportage: *Cultuurhistorische analyse. Cultuurhistorische en landschappelijke waardering van de bebouwing Bestemmingsplangebied Landelijk Gebied*.
- De cultuurhistorische informatie is samengebracht op een eenvoudige cultuurhistorische waardenkaart met de beschermde rijks- en gemeentelijke monumenten, de karakteristieke objecten, waardevolle ensembles, historische wegenstructuren, bijzondere gebieden, etc.
NB: deze kaart is dus uitdrukkelijk geen integrale cultuurhistorische waardenkaart, waarin voor het gehele gemeentelijke gebied een dekkende gebiedswaardering op verschillende niveaus (met aanhangende omgangsvormen) wordt gepresenteerd.
Voor de aan het begin van deze paragraaf opgesomde cultuurhistorische aspecten, die door Vestigia zijn gekarteerd, wordt in de voorliggende analyse verwezen naar het kaartmateriaal, behorende bij de *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart Aalten* uit 2010.

1.5 De Cultuurhistorische inventarisatie van Vestigia (2010)

De gebiedsanalyse wordt gepresenteerd in hoofdstuk 2 en via de cultuurhistorische waardenkaart. Nieuw veldonderzoek, bureauonderzoek en de rapportage *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart Aalten* (door Vestigia, maart 2010) vormen de basis voor deze analyse.

In 2010 is de *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart* voor de gemeente Aalten vastgesteld. Deze archeologische waarden- en verwachtingenkaart voor het gehele grondgebied van Aalten is gebaseerd op een archeologische en cultuurhistorische inventarisatie, uitgevoerd door Vestigia BV Archeologie & Cultuurhistorie. Het project had onder meer de doelstelling de bodemkundige, geologische en geomorfologische gegevens te inventariseren, het archeologisch erfgoed in kaart te brengen en het benoemen van de archeologische verwachting.

Daarnaast zijn in bredere zin de historisch-geografische waarden geïnventariseerd, evenals het gebouwde (en gewaardeerde) erfgoed (de gebouwde monumenten). Deze informatie is vertaald naar regels voor de inpassing van de archeologische waarden of verwachtingen in nieuwe (ontwerp)bestemmingsplannen. Informatie, waarden en verwachtingen zijn in kaarten inzichtelijk gemaakt. In de begeleidende rapportage wordt een inhoudelijke onderbouwing van de kaartbeelden gegeven, waarbij de basisinformatie afkomstig is uit de beschikbare literatuur, van gebiedsspecialisten en uit verschillende archieven en databestanden.

Ten aanzien van aantal aspecten, die in de inventarisatie van Vestigia, vanwege de archeologische insteek, onderbelicht zijn gebleven, is verdiepend onderzoek gewenst. Deze aanvullende cultuurhistorische informatie over het landelijke gebied is thans in deze rapportage verzameld.

In overleg met de gemeente Aalten is overeen gekomen, deze cultuurhistorische analyse zoveel mogelijk te baseren op het onderzoek uit 2010. Er zal dan ook herhaaldelijk worden verwezen naar de rapportage *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart als basis voor het archeologiebeleid van de gemeente Aalten*, rapportnummer V652, samengesteld door Vestigia BV in Amersfoort (definitieve versie 4 maart 2010).

De verdieping van het onderzoek uit 2010 richt zich vooral op de verdere analyse van het gebouwde erfgoed in het landelijk gebied, met een inventarisatie, beschrijving en waardering van een selectie karakteristieke panden, zijnde geen rijks- of gemeentelijke monumenten. Tevens worden andere cultuurhistorisch waardevolle elementen en ensembles kort beschreven en in kaart gebracht. Hier geldt, dat zo veel mogelijk wordt verwezen naar en aangesloten op de informatie, die in het onderzoek van Vestigia wordt aangeboden. Voor de beschrijving en

waardering van landschapstypen en –elementen wordt ook een link gelegd met het rapport Landschapsonwikkelingsplan voor de gemeente Aalten.

De aanvullende cultuurhistorische informatie is bijeengebracht op een cultuurhistorische waardenkaart, waarbij de aspecten, die reeds door Vestigia in kaart zijn gebracht, achterwege zijn gelaten (met uitzondering van de beschermde monumenten). Het huidige rapport (en de cultuurhistorische waardenkaart) bevat dus geen fysisch-geografische en archeologische component. Ook wordt hier volstaan met het verwijzen naar de landschapsanalyse in het rapport van Vestigia. Tevens volstaan de bestaande analyse en kartering van historische relictten als boerenerven, kasteelterreinen en (water)molens en het boerderij- en veldnamenonderzoek.

In het onderzoek van Vestigia zijn in eerste instantie de historisch-geografische eenheden geïnventariseerd (zie hoofdstuk 5). Het betreft de verschillende ontginningstypen, die in kaartbeeld 10b tot en met 10i zijn vertaald. In de analyse is gekeken naar de hydrologie (kaart 10b), de periode van ontginning (kaart 10c), het landgebruik (kaart 10e), fysiognomie (kaart 10g) en verkavelingspatroon (kaart 10d) en bijzondere kenmerken (kaart 10f).

Vervolgens zijn de historisch-geografische hoofdstructuren geïnventariseerd (voornamelijk gebaseerd op het CultGIS bestand), waarbij het beeld van de negentiende eeuw is vergeleken met het huidige beeld. Het gaat daarbij om hoofdwegenpatronen, waterlopen etc. Verder is divers historisch kaartmateriaal geanalyseerd om de ontwikkeling van het nederzettingspatroon in kaart te brengen. De informatie over de kernen Aalten, Dinxperlo en Bredevoort is in dit kader voor de huidige rapportage over het landelijk gebied niet relevant. De kaartbijlage 10i is het eindbeeld van de historisch-geografische analyse.

1.6 Opzet analyse 2013

Hoofdstuk 2 bevat een historische schets van het landelijk gebied, waarbij wordt ingegaan op de ontginningsgeschiedenis, de erven en de boerderijen, de buurtschappen en de kleine kernen. In hoofdstuk 3 gaan we in op de cultuurhistorische karakteristiek en wordt een aantal historisch-geografische structuren behandeld, die bepalend zijn voor het landelijk gebied. Ook komen de historische groenstructuren aan bod. Paragraaf 3.4 is gereserveerd voor het

bouwkundige erfgoed en andere objecten, rond een aantal relevante thema's. Ook worden enkele bijzondere locaties in het landelijk gebied beschreven. In hoofdstuk 4 is een overzicht gegeven van de cultuurhistorisch waardevolle structuren, ensembles en objecten. De analyse bevat tevens de resultaten van een cultuurhistorische inventarisatie van niet beschermde bebouwing binnen het bestemmingsplangebied. Op basis van nieuw veldonderzoek is een selectie gemaakt van panden, die bepalend en waardevol zijn voor het beeld van het dorp en die cultuurhistorische waarden bezitten. Hoofdstuk 5 behandelt de hierbij gehanteerde onderzoeksmethodiek, gevolgd door de volledige selectielijst met adressen en waarderingsscores. De panden met een *Hoge Waarde* worden in de separate rapportage (deel 2) in woord en beeld gepresenteerd. In deze bijlage vindt u ook een overzicht met foto's van alle objecten met een *Positieve Waarde*.

2 HISTORISCHE SCHETS

2.1 Inleiding²

De oostelijke helft van de gemeente Aalten ligt op het Oost Nederlands Plateau en het westelijk deel maakt deel uit van het centrale lage deel van de Achterhoek. Ten zuiden van de gemeente (bij Dinxperlo) begint de overgang naar het rivierenlandschap.

Aalten is een gemeente met een overwegend agrarisch cultuurlandschap en een bijzonder watersysteem van plateau, plateaurand, pleistocene kom en de overgang naar het rivierenlandschap. De gemeente Aalten kent een lange landbouwgeschiedenis. Aan de hand van de ontginningsgeschiedenis zal de historische ontwikkeling van het cultuurlandschap worden beschreven.

De verschillende ontginningsstypen, zoals die voorkomen binnen de gemeente, vallen allemaal onder het hoofdlandschap 'zandlandschap'. Ze zijn opgenomen op kaart 10i (historisch-geografische inventarisatie) van de *Inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart*.

NB: de historische ontwikkeling van de kernen Aalten, Dinxperlo en Bredevoort is niet in deze analyse opgenomen. Hier wordt verwezen naar de afzonderlijke cultuurhistorische analyses die voor deze kernen zijn opgesteld.

2.2 Ontginningsgeschiedenis

De zandgronden zijn vaak geleidelijk ontgonnen, de oudste fasen vielen bovendien in perioden waaruit weinig schriftelijke bronnen zijn overgeleverd. Daarnaast is de inrichting van het zandlandschap in de loop der eeuwen sterk veranderd (dit hangt samen met de betrekkelijk goede begaanbaarheid en bewerkbaarheid van het zand). Daardoor is er weinig bekend over de vroegste occupatiegeschiedenis van de

² Deze paragraaf is overgenomen (en deels bewerkt) uit de rapportage bij de *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart Aalten*, door Vestigia BV Archeologie & Cultuurhistorie, Rapportnummer V652, definitief 2.1, d.d. 04-03-2010. Enkele van de bij deze inventarisatie behorende informatieve kaartbeelden zijn als illustratie in dit hoofdstuk opgenomen.

gemeente Aalten. Het gebied werd voor de middeleeuwen wel bewoond, maar de vormen in het huidige cultuurlandschap zullen over het algemeen niet verder teruggaan dan de vroege Middeleeuwen.

De historische ontwikkeling van de ontginning van het landschap is grofweg in drie fasen te verdelen.

In de eerste fase (oude ontginningen) werden de droge, meest vruchtbare woeste gronden ontgonnen. Deze fase wordt gevolgd door een fase waarin de natte en de minder vruchtbare gronden zijn ontgonnen (jonge ontginningen). De eerste fase begon in de Middeleeuwen en duurde tot de eerste helft van de negentiende eeuw, de tweede fase duurde nauwelijks honderd jaar en eindigde ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. In de periode na 1950 werden grote delen van het landschap nogmaals op de schop genomen door middel van ruilverkavelingen, dit is de derde fase.

Fase 1a, de oude ontginningen (450 – 1000)

In de vroege Middeleeuwen was het gebied dun bevolkt. De (zeer) kleine nederzettingen (of boerderijen) lagen verspreid over het landschap. De boerderijen stonden over het algemeen op 'huiskampen', waarop akkerbouw bedreven werd (vnl. voor eigen gebruik). De akkerbouw bevond zich (in eerste instantie) op de meest vruchtbare en droge delen. De huiskampen, omgeven met houtwallen of hagen, en het wegenpatroon hadden in deze tijd een zeer onregelmatige vorm (bepaald door het natuurlijke reliëf). Naast akkerbouw hield men in deze periode ook vee, de begrazing vond plaats in de bossen (bosweiden en open plekken).

Fase 1b, de oude ontginningen (1000 – 1850)

Rond het jaar 1000 vond een geleidelijke omslag plaats. De bevolking groeide en het agrarische bedrijfssysteem ging zich meer richten op de heide. Het akkerareaal breidde zich uit, waardoor grotere bouwlandcomplexen, essen en nieuwe huiskampen ontstonden. Dit zijn de zogenaamde kamptontginningen. Ze liggen vaak op kleinere dekzandkopjes in een boog om de oudste ontginningen heen. Door de opkomende plaggenbemesting werd het heideareaal uitgebreid om voldoende mest ten behoeve van het groter wordende akkerareaal te verkrijgen. Zo verdween steeds meer aaneengesloten bos. Dit proces zette zich voort. In eerste instantie bleven de bossen in de lagere en nattere gebieden (meestal beekdalen) over, maar door de toenemende druk op de hogere gronden, werden ook de bossen in de nattere zones

ontgonnen om het weideareaal uit te breiden. Naast de bossen kwamen ook de heidegronden onder druk te staan.

De druk op de bossen en de heidevelden werd zo groot dat de exploitatie ervan geregeld moest worden, dit gebeurden in zogenaamde 'marken' (waarschijnlijk ontstonden de eerste marken in de dertiende eeuw). De marken hebben een aantal eeuwen gefunctioneerd. De marken van Aalten en Dinxperlo werden in 1834 en 1848 ontbonden en de gronden verdeeld. Dit leidde tot een sterke uitbreiding van heggen en houtkanten op de nieuwe kavelgrenzen.

In de zeventiende/achttiende eeuw intensiverde de landbouw en nam het areaal ontgonnen gronden aanzienlijk toe. Het weide-braakstelsel (afwisselend weiland – akkerland) werd vervangen door continue beteling. De ontbossing nam toe en de heide werd (nog meer) geplagd. Bestaande essen werden uitgebreid en kampontingningen werden voortgezet (kampontingningen uit de nieuwe tijd liggen vaak in de vochtige gebieden met een wat betere waterhuishouding).

Vanaf de zeventiende eeuw werden er landgoederen gesticht en in de negentiende eeuw legde een nieuwe groep grootgrondbezitters zich toe op het bebossen en in cultuur brengen van de arme zandgronden. Landgoederen kwamen vooral in het oostelijk deel van de gemeente voor. Ze onderscheidden zich van de overige ontginningstypen door de aanwezigheid van bossen en lanen.

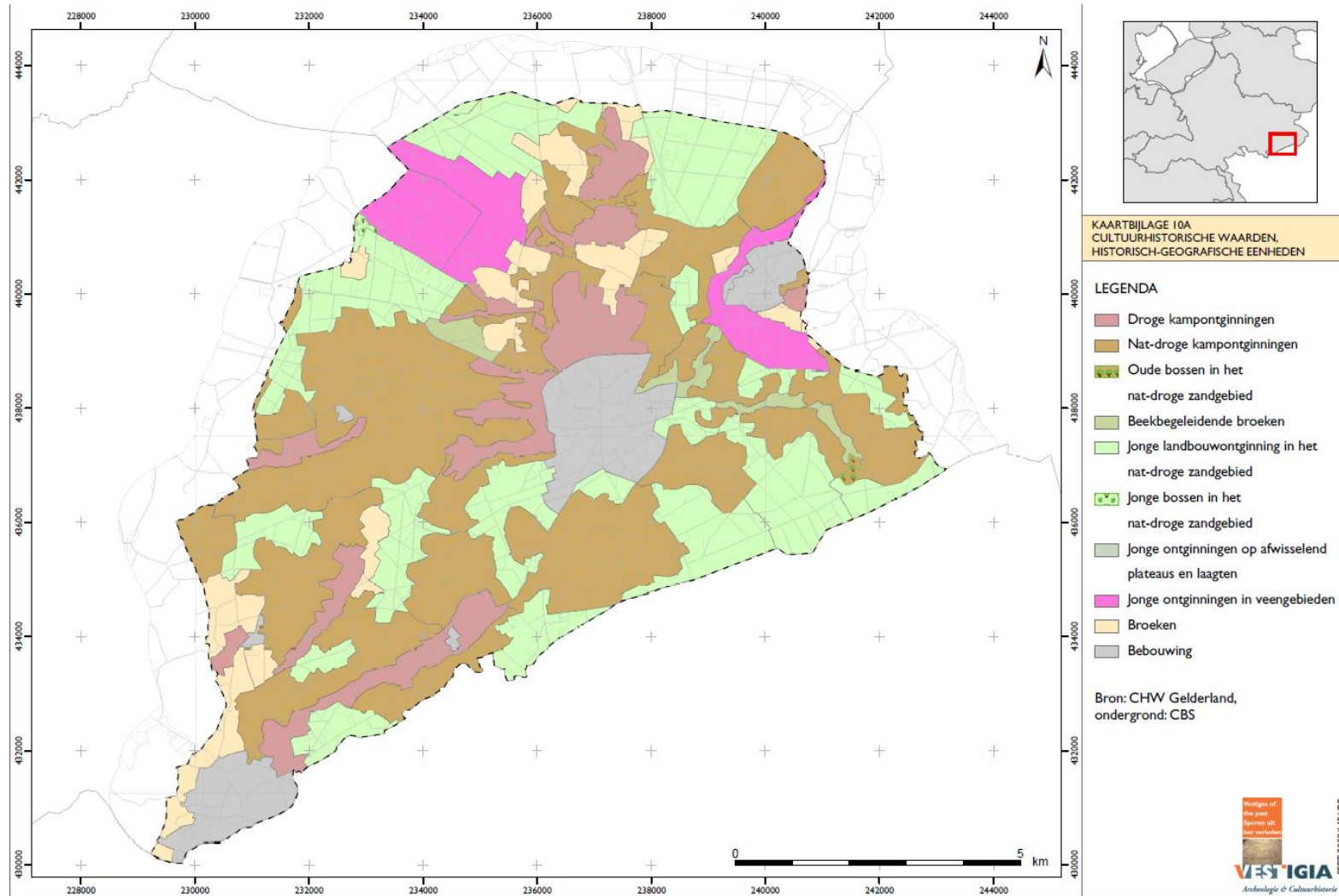
Naast de kamp-, heide- en landgoedontginningen zijn er ook kleinschalige veenontginningen te vinden in de gemeente Aalten. De veengebieden vormden een belangrijk onderdeel van het Aaltense landschap, er is weinig bekend over waar en hoe groot de veengebieden precies waren. In de zeventiende en achttiende eeuw zijn waarschijnlijk al veel van deze veengebieden afgegraven, vaak voor eigen gebruik.

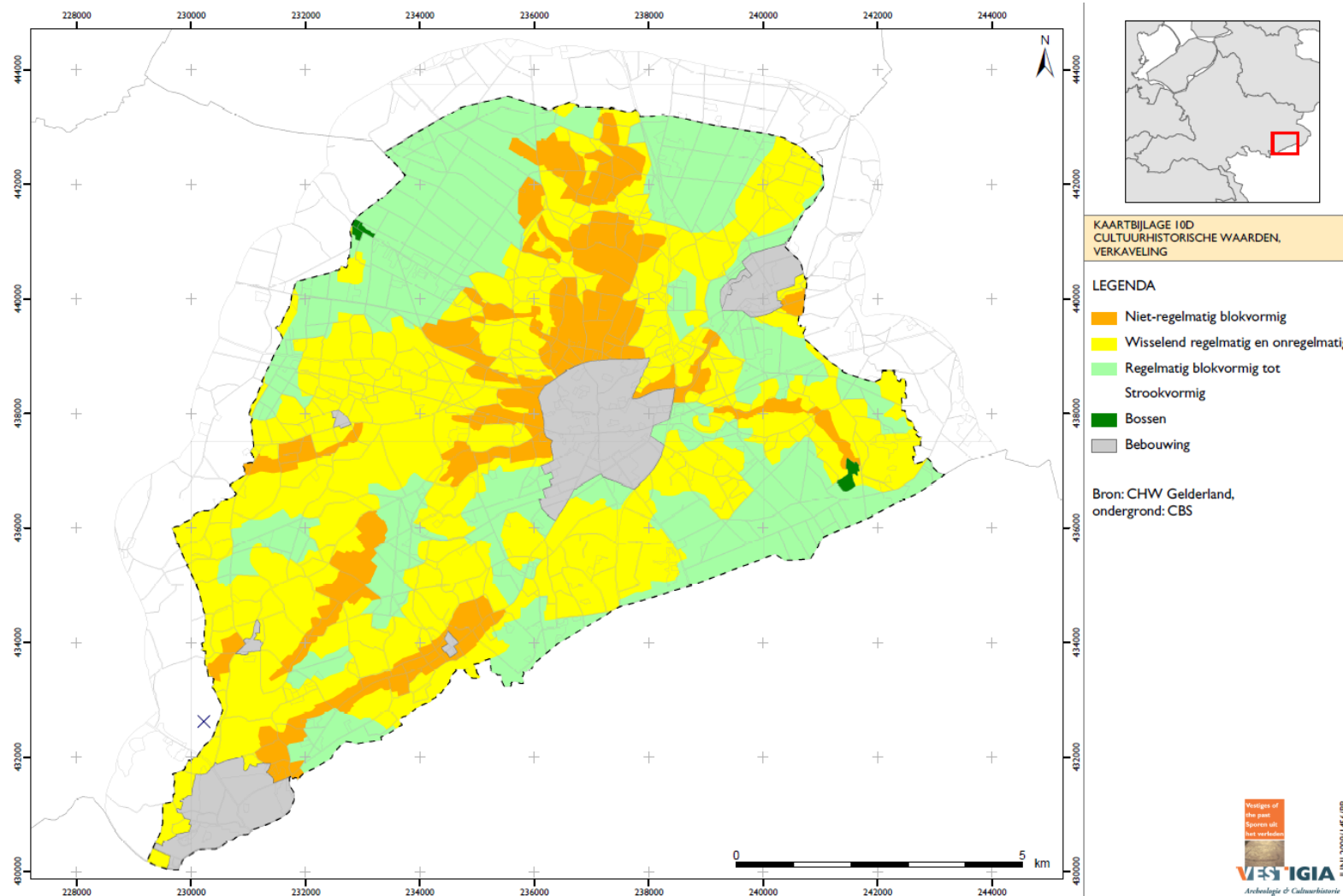
Fase II, jonge ontginningen (1850-1950)

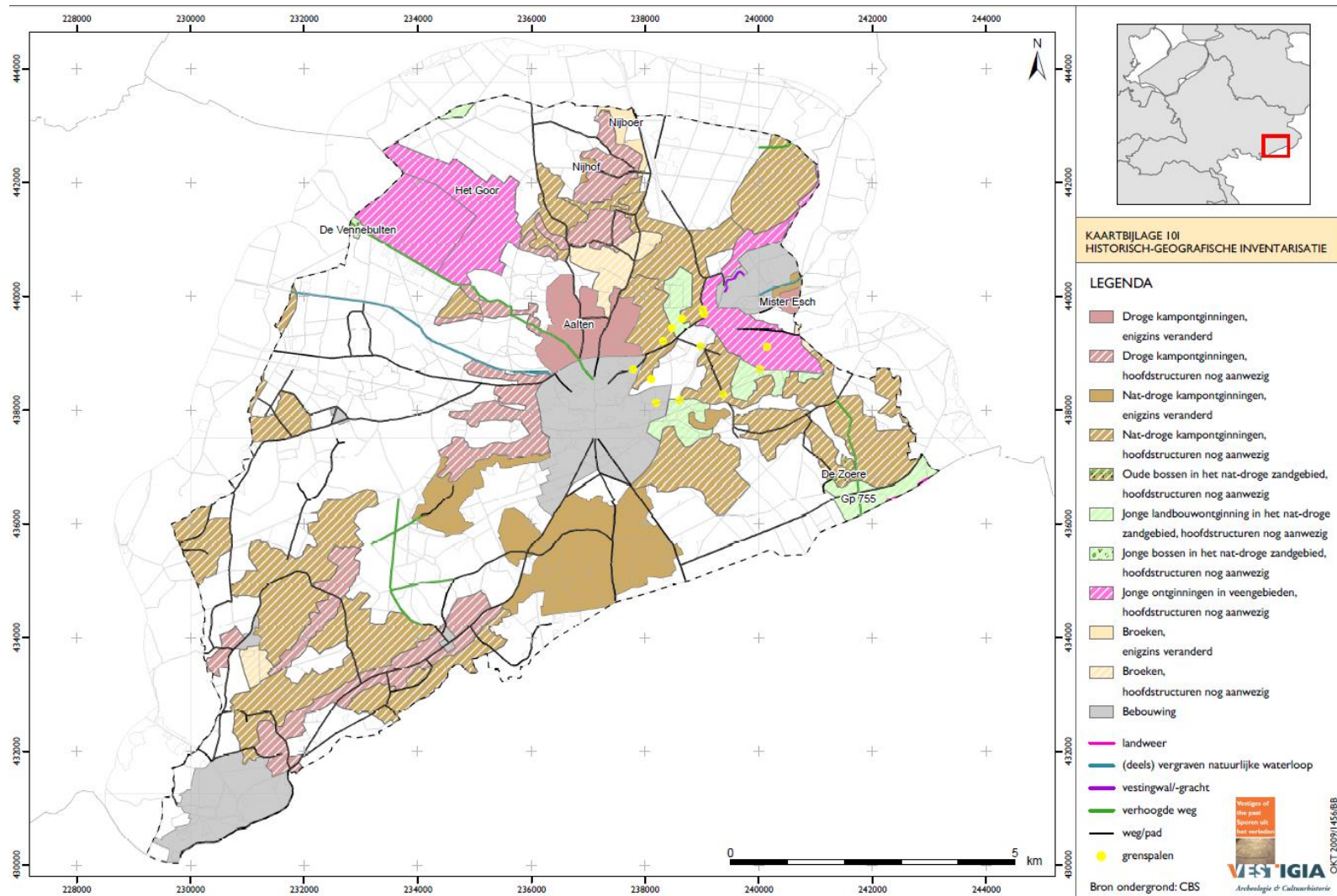
De heidevelden stonden al lange tijd onder druk, maar omstreeks 1850 ging het met deze gebieden snel bergafwaarts. De heideontginningen kregen een grootschaliger karakter. Dit nieuwe landschapstype (het heideontginningslandschap) kenmerkt zich in het algemeen door een schaakbordachtige structuur met rechte lange wegen en een regelmatige percelering (vierkanten en rechthoeken). Dit in tegenstelling tot het oude zandlandschap, waarbij de structuur werd bepaald door het natuurlijke reliëf met veel krommingen.

Een bijkomend proces is het ontstaan van zandverstuivingen, ontstaan door te zware begrazing en te intensief plaggen. Om verdere zandverstuivingen tegen te gaan werd er op grote schaal bos aangeplant, het areaal heide nam snel af.

Naast de heideontginningen bestaan de jonge ontginningen, gedreven door economische ontwikkelingen en bevolkingsgroei en mogelijk gemaakt door technische vooruitgang (zoals betere ontwateringstechnieken, de uitvinding van kunstmest en de ontwikkeling van machines), ook uit veenafravingen (Het Goor is hier een mooi voorbeeld van). De eerste veenontginningen vonden waarschijnlijk al plaats in de zeventiende en achttiende eeuw. Vanaf 1850 zijn de veenontginningen systematischer georganiseerd, maar ze blijven kleinschalig.

Fase III, ruilverkavelingen (1950-2000)

Na de Tweede Wereldoorlog kwam er een eind aan het traditionele gemengde boerenbedrijf en ging de veehouderij een overheersende positie innemen en nam de verbouw van maïs een hoge vlucht. Ruilverkavelingen, landinrichting en beeknormalisering werden uitgevoerd ter ondersteuning van het proces van agrarische vernieuwing.

Versnipperde verkaveling, slechte ontsluiting en ontoereikende ontwatering waren de belangrijkste motieven voor de ruilverkavelingen die na 1950 startten. De ruilverkavelingen van Aalten en Dinxperlo (begin jaren '70) leiden tot ingrijpende veranderingen in het landschap. Hierdoor zijn veel karakteristieke elementen van het Kampenlandschap verdwenen, als houtwallen, heggen en stijlranden, daarnaast heeft kavelvergroting plaatsgevonden.

De ontginningstypen

De verschillende ontginningstypen in de gemeente Aalten zijn in de Cultuurhistorische inventarisatie van Vestigia in beeld gebracht. Het gaat om nat-droge kampontginningen, broekige kampontginningen, droge kampontginningen, jonge bossen en oude bossen, jonge landbouwontginningen en jonge veenontginningen.

2.3 Ontginningsgeschiedenis, erven en boerderijen

Al eerder is geconstateerd, dat het landelijk gebied van de gemeente Aalten bij uitstek een agrarisch cultuurlandschap is. Het agrarische verleden is overal zichtbaar. Een belangrijk deel van de ontginningsgeschiedenis is niet alleen herkenbaar in de gesteldheid van het landschap zelf, maar ook in de ligging van de talloze boerenerven en zelfs in bebouwing op die erven.

Haartseweg, Borninkhof

Kloosterdijk 9

Zo manifesteren de grotere essen zich nog als uitgestrekte open ruimtes, waaromheen in kleine groepjes, vaak rijk begroeide erven met oude hoeves (traditionele hallenhuizen, hier en daar nog met van voor 1800 daterende bouwrestanten) zijn gelegen. Soms groeide zo'n groep erven uit tot een buurtschap (bijvoorbeeld Barlo, De Heurne). Bij Lintelo vinden we juist een groot aantal verspreid gelegen erven aan kleine bolle akkers op de dekzandruggetjes (eenmansessen), soms nog met eeuwenoude hoeven. Ook hier zijn clusters uitgegroeid tot een buurtschap (Lintelo, De Heurne). In de rechtlijnige jongere veenontginningen zijn de erven regelmatig van vorm en de boerderijen haaks georiënteerd op de rechte openbare wegen. De geringe ouderdom van de erven (vanaf eind negentiende eeuw) is vaak afleesbaar aan de jongere boerderijtypen, gemoderniseerde afgeleiden van het traditionele hallenhuistype, echter met hogere zijgevels, pannendaken en woongedeelten, die in stijl en materialisering steeds meer aansluiting zoeken bij de burgerlijke woonhuisbouw. Ook de zeer kleinschalige ontginningen, die tot halverwege de twintigste eeuw doorgingen zijn herkenbaar aan de jonge boerderijtypen.

In de ruilverkavelingsgebieden van de afgelopen 50 jaar zijn de nieuwe boerenerven ruim van opzet en worden ze bepaald door grote veestallen, die nu los staan van het als een grote bungalow of burgerwoning opgezette woonhuis.

2.4 Buurtschappen en kleine kernen

Grotere groepen erven, gelegen in vaak omvangrijke delen van het Aaltense buitengebied, vormen samen de acht buurtschappen (soms met meerdere bebouwingsconcentraties zoals bij De Heurne en Lintelo) in de gemeente Aalten. Alle buurtschappen hebben hun agrarische karakter goed behouden, hoewel sommige door een verdichting van de ruimte tussen de erven met andere functies en burgerwoonhuizen tot kleine kernen zijn uitgegroeid. Vaak was de stichting van een molen, een school, een kerk, een winkel of een horecavoorziening bij een belangrijke wegkruising de kiem voor de kernvorming (De Heurne, Lintelo, IJzerlo,

Welskerveen

Spekkendijk

Barlo, Haart), die meestal uit niet meer bestaat uit de ontwikkeling van lintbebouwing langs de hoofdwegen. De kernontwikkeling in de buurt van kruisingen in hoofdwegen verklaart de soms excentrische ligging van de kernen in de buurtschap.

Vrijwel alle buurtschappen kunnen weer worden onderverdeeld in gebieden met een eigen naam ("provincies"), bijvoorbeeld 't Goor en Deunkhof in Barlo, Stokkert en Hagt in IJzerlo en in de buurtschap Dale vinden we Elshoek en Giezenbos. De Heurne bestond in het verleden uit een Voor-, Midden- en Achter Heurne.

De buurtschappen hebben een middeleeuwse oorsprong en vormden zich aanvankelijk bij of op een es of bij een groep eenmansessen. J.G. ter Horst schrijft dat iedere buurtschap een hofgoed, een grote boerderij kende, gelegen in het midden van es. In Dale stond de belangrijkste boerderij, De Ahof, die al eind dertiende eeuw bestond. Haart had de Borninkhof, Barlo had Neeth en in Lintelo was Groot Gussinklo de belangrijkste boerderij. Tenslotte waren er nog het Hondorp in Heurne en het Hoftijzer in IJzerlo³.

Hieronder worden de buurtschappen nader belicht.

De Heurne

De Heurne (ook wel Dinxperlose Heurne) is ontstaan op de hoger gelegen helling van de zuidflank van het overgangsgebied dat zich bevindt tussen de helling van het Oost-Nederlands Plateau en het oude rivierdal van de Rijn. De nederzetting is een clustering van voornamelijk boerderijen langs een netwerk van landwegen. In het verleden onderscheidde men een Voor-, een Middel- en een Achter Heurne. Vanaf het begin van de twintigste eeuw vond enige verdichting plaats. De kernvorming werd mede in de hand gewerkt door de stichting van een hervormde kerk (1906-

3 Horst, J.G. ter, "Buitengebied en buurtschappen", in: Smilda, E.M. en G.J. Timmer, *Aalten zoals het was – zoals het is*, Aalten 1993, p. 5.

Kerk in de Heurne

Teunismolen, De Heurne

1907), een hervormde school aan de D.H. Keuperweg (1900, oorspronkelijk met evangelisatielokaal) en een gereformeerde school aan de Lage Heurnseweg, sinds 1972 verenigd in een nieuw schoolgebouw De Hōve aan de Keizerweg. Na de Tweede Wereldoorlog groeit de kleine kern bescheiden verder, met vooral lintbebouwing langs de Heurnseweg. Ook bij de Teunismolen ontstond een kleine bebouwingsconcentratie.

Barlo

Barlo ontstond op een kruising van lokale wegen aan de Markerinkdijk, nabij de Lichtenvoordsestraatweg, de oude weg van Aalten naar Lichtenvoorde. Aanvankelijk was er sprake van een clustering van boerderijen in een esvormige structuur, gelegen aan een grote es en omgeven door kleinere eenmansessen op het plateau. In de loop van de twintigste eeuw ontstond een bescheiden bebouwingscluster nabij de kruising van de Markerinkdijk met de Ligterinkweg, in een eenvoudige lintbebouwingsstructuur. In deze omgeving (ter plaatse van Markerinkdijk 47 en 49) was in 1906 de eerste christelijke school opgericht (tegenwoordig CBS Barlo aan de Markerinkdijk 18). Ook Barlo had een molen, de in 1856 gestichte “molen van Grevink”, afgebrand in 1986.

Dale

De buurtschap Dale ligt ten noorden van het dorp Aalten, bij de kruising van de Aladnaweg en de Welinkweg, en bestaat uit een aantal boerderijen bij een groot escomplex. Kernvorming heeft nooit plaats gevonden. Bij de kruising Barloseweg – 't Villiken heeft een school gestaan.

De Haart

Buurtschap De Haart is gelegen op het Plateau en bevindt zich in het gebied waar de oudste (hoge en droge) kamptonginningen hebben plaatsgevonden. Later is er bij het buurtschap kleinschalig klei gewonnen voor het bakken van baksteen. Rond 1900 waren er diverse steenovens in het gebied. Ook zijn er nog restanten van de kleiwinning te zien. De boerderijen liggen verspreid in het gebied. In de loop van de

Haartseweg, De Haart

Kloosterdijk, 't Klooster

twintigste eeuw ontwikkelde zich een bebouwingscluster (lintbebouwing) bij de kruising van de Buninkdijk-Lieversdijk-Haartseweg, waar in 1902 de Christelijke Nationale School was gebouwd. De huidige naam van de (in 1977 verplaatste) school 't Möllenveld verwijst naar de vroegere molen, die schuin tegenover de school stond (afgebrand in 1910).

Heurne

Heurne (ook wel Aaltense Heurne) ligt ten zuiden van Aalten, tegen de Duitse grens. In dit gebied ontspringt de Snijdersveerbeek. Het buurtschap bestaat uit verspreid gelegen boerderijen bij essencomplexen en kleine eenmansessen. Er is nooit een kern tot ontwikkeling gekomen. Bij de rijksgrensovergang vestigden zich enkele winkels.

't Klooster

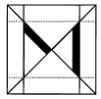
't Klooster ligt op een vereffeningsplateau, op en langs de voormalige Schaarsheide. Het grenst aan de laagte van het Bredevoortsebroek of Grote Goor. De hoger gelegen delen van het gebied worden al sinds de prehistorie bewoond. Te midden van de woeste gronden ontwikkelden zich enkele eenmansessen, die veelal werden omgeven door landweerwallen als veekering. In 1429 werd het klooster Beatae Mariae in Nazareth, gewoonlijk Klooster Schaer genoemd, gesticht, op een terrein tussen de Schaarsheide en de Schaarsbeek. Deze beek ontspringt in het Korenburgerveen en mondt uit in de grachten van Bredevoort. Bij het klooster was ook een watermolen.

Vanaf 1900 werd het heidegebied westelijk van 't Klooster ontgonnen door de familie Mensink. In het gebied, dat een regelmatige orthogonale verkaveling kreeg, verrezen enkele pachtboerderijen, waaronder Heidelust (later Weidelust).

't Klooster, dat als buurtschap pas sinds 1985 bestaat, wordt gevormd door verspreid gelegen boerderijen en een tweetal kleine boerderijenclusters bij de kruisingen van de Kloosterdijk met respectievelijk de Hoeninkdijk en de Klumperdijk.

IJzerlo, bij de voormalige maalderij en de school aan de Dinxperlosestraatweg

IJzerlo

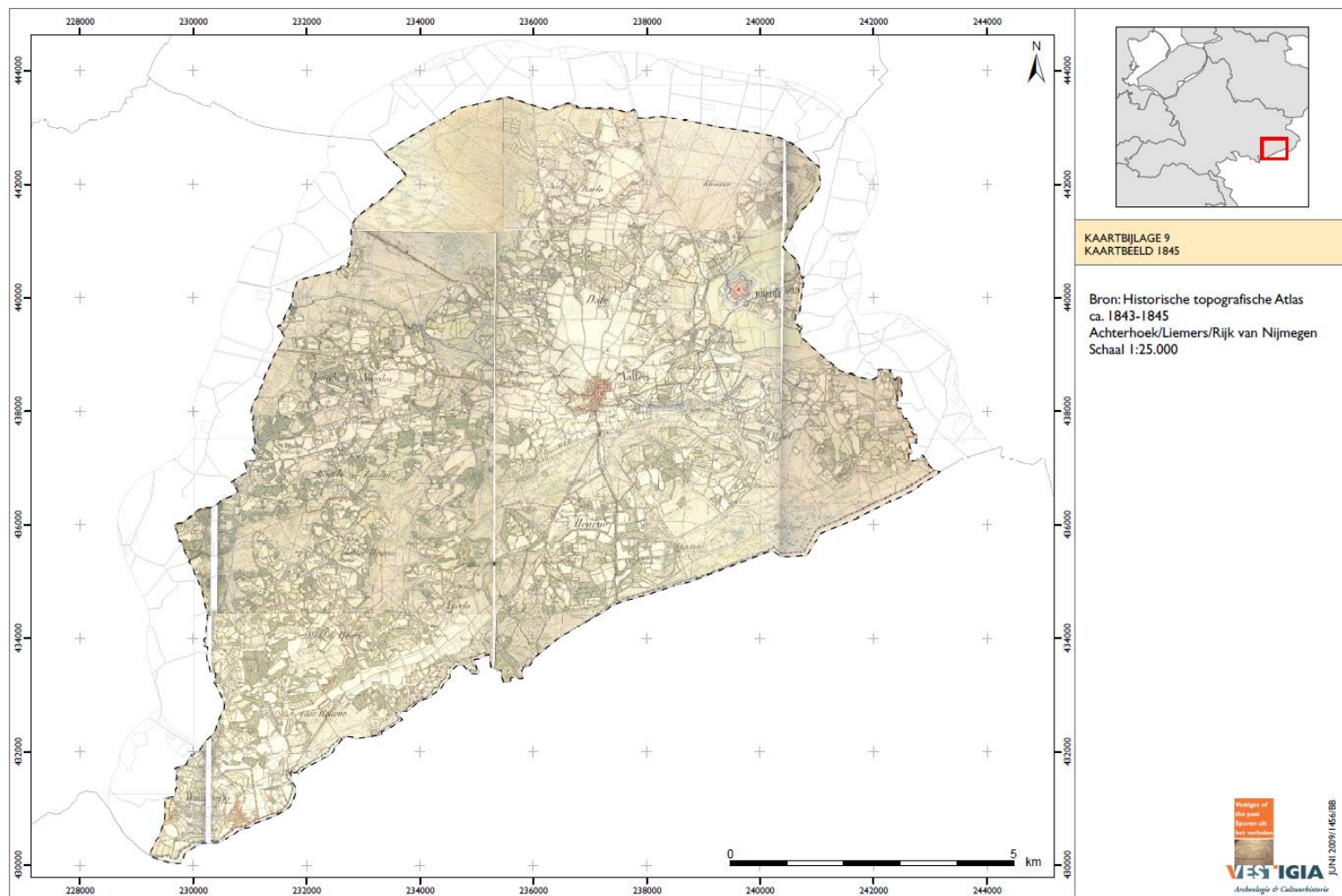
IJzerlo is ontstaan als een cluster van boerderijen ten noorden van de oude weg van Aalten naar Dinxperlo, binnen een netwerk lokale wegen. Aan de oostzijde bevindt zich een essencomplex. In 1904 werd aan de Kruisdijk een “Christelijke Nationale School” gesticht, die de kiem vormt van een kleinschalige lintbebouwingsontwikkeling. Verder oostelijk werd in 1914 een school gebouwd aan de Dinxperlosestraatweg. Ook hier ontstond enige lintbebouwing. In de loop van de 20ste eeuw ontwikkelde zich bij de Dinxperlosestraatweg, bij de locatie van de in 1856 gestichte molen van Brunsveld, waarbij rond 1900 ook een kleine dorpswinkel werd opgericht, een bescheiden clustering in de vorm van lintbebouwing langs de Dinxperlosestraatweg en de Kruisweg. De molen werd al in 1924 onttakeld, maar het bedrijf Brunsveld & Zonen zette hun door stoom aangedreven maalderij hier voort. De restanten van de molen zijn in 1979 gesloopt. De dorpswinkel groeide uit tot een buurtsuper.

Lintelo

Lintelo is ontstaan als een cluster van boerderijen op een kruising van lokale wegen ten westen van Aalten. In de loop van de 20ste eeuw ontwikkelde zich een kleine kern aan en ten noorden van de Gendringseweg, nabij de in 1860 gestichte Wenninkmolen en de in 1901 geopende Christelijke Nationale School (tegenwoordig De Klimop). De dorpsstructuur bestaat uit meest enkelzijdige lintbebouwing aan de Gendringseweg, de Halteweg en de Schooldijk. De naam van de Halteweg herinnert aan de eigen halte, die Lintelo tot 1936 had in de spoorlijn Varsseveld-Dinxperlo.

Wenninkmolen aan de Gendringseweg in Lintelo

3 CULTUURHISTORISCHE KARAKTERISTIEK

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de cultuurhistorische karakteristiek op onderdelen beschreven. De landschapstypen als gevolg van de langdurige ontginningsgeschiedenis zijn reeds in hoofdstuk 2 aan de orde geweest.

Concluderend kan worden gesteld dat de cultuurhistorische karakteristiek van het landschap wordt bepaald door de sporen van die ontginningsgeschiedenis. In de verschillende tijdsvakken, waarin de ontginningen plaats vonden, gebeurde dit op zeer uiteenlopende wijze. Gebieden, die in de middeleeuwen geleidelijk werden ontgonnen en in gebruik genomen kenmerken zich door een gevarieerd, nu eens open, dan weer besloten agrarisch cultuurlandschap met grote akkercomplexen (essen), kampen of eenmansessen, omgeven door houtwallen en bosjes, een bochtig wegenpatroon en verspreid in het landschap gelegen erven met oude hoeven. Ze onderscheiden zich duidelijk van de jongere ontginningen, die systematischer in cultuur werden gebracht vanuit rechte ontginningsassen. Deze gebieden kennen lange rechte wegen, grote open percelen en de spaarzaam aanwezige boerderijen staan meestal georiënteerd op de openbare weg. Deze afwisseling doet zich niet alleen in de grote landschappelijke eenheden voor, maar is zelfs op zeer lokaal niveau zichtbaar, waar bijvoorbeeld (zeer) kleine heide- of broekgebieden in de negentiende- of vroege twintigste eeuw werden ontgonnen. Herstructurering en herinrichting van het landschap in het kader van de naoorlogse ruilverkavelingen hebben deze verschillen niet wezenlijk aangetast. Zoals in het vorige hoofdstuk al geconstateerd, is ook in de specifieke ligging en inrichting van de boerenerven, en vooral ook in de typologie en de architectuur van de boerderijen een deel van de ontginningsgeschiedenis leesbaar gebleven.

Voor de locatie van de verschillende landschappen en de specifieke ligging van grote essen en eenmansessen, bosjes e.d. wordt verwezen naar de inventarisatie- en waardenkaarten van Vestigia.

De waardenkaart Cultuurhistorie van de Provincie Gelderland heeft ook enkele landschappen in het landelijk gebied van Aalten hoog gewaardeerd: Het betreft een aantal locaties met zogenaamd oudhoevig land ten zuiden en zuidwesten van Aalten, bij 't Loohuis, ten zuiden van De Haart en bij Barlo. Verder zijn er waardevolle

escomplexen gedefinieerd ten noorden van Aalten (de Aaltense enk), bij IJzerlo en Barlo. Tenslotte bevinden zich kleine snippers waardevol veengebied aan weerszijden van de Romienendiek en tussen De Heurne en Lintelo.

3.2 Inventarisatie historisch-geografische structuren

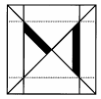
Naast de basis ontginningstypen is in de cultuurhistorische inventarisatie van Vestigia ook een aantal karakteristieke historisch-geografische structuren geïnventariseerd. Een verslag van de inventarisatie is opgenomen in paragraaf 5.4 in het rapport uit 2010. Het overzicht is, met enige aanvullingen en correcties overgenomen in onderstaande tekst.

Infrastructuur

In de Late Middeleeuwen vormden de handelsroutes en de hoofdwegen tussen de belangrijkste nederzettingen (Aalten, Dinxperlo, Bredevoort, en de grotere dorpen in de regio, het interlokale netwerk van wegen. Enkele van deze wegen behoorden tot het netwerk van zogenaamde Hessenwegen. De loop van deze wegen en de knooppunten zijn vaak heel bepalend geweest voor de nederzettingvorming en de verdere stedenbouwkundige ontwikkeling van de dorpen (zowel voor de grote dorpen Aalten en Dinxperlo, het stadje Bredevoort, als de kernen in de buurtschappen). Daarnaast bestond een grillig lokaal netwerk van wegen op het plateau en de plateauhelling, wegen ter ontsluiting van landbouwgronden en boerenerven, veedriften en kerkenpaden.

Hier en daar zijn fragmenten van holle wegen behouden gebleven, ontstaan door het telkens ophogen van de akkers aan weerszijden. In de lagere en nattere gebieden zijn de licht verhoogde wegen of “dijken” karakteristiek (Romienendiek!). De belangrijkste hoofdwegen rond het midden van de negentiende eeuw zijn de wegen Aalten-Winterswijk (onderdeel route Arnhem-Münster), Aalten-Varseveld, Aalten-Lichtenvoorde en Aalten-Bocholt. Het dorp Aalten ligt als een spin het web rond het knooppunt van deze wegen. Tussen 1857 en 1898 worden de meeste hoofdwegen verhard.

In het bestemmingsplangebied is er één grensovergang van bovenlokale betekenis. Deze ligt ten zuiden van Aalten, op de weg naar Bocholt (Hamelandroute). Bij de grensovergang in deze voormalige Hessenroute ontstond, zoals elders langs de

Nederlandse grenzen, een bebouwingscluster met douanegerelateerde functies en enkele winkels.

In het kader van de ruilverkaveling in de tweede helft van de twintigste eeuw zijn nieuwe verharde wegen aangelegd, zoals de Eskesweg en de Aladnaweg en oude bochtige wegen recht getrokken. In deze periode zijn ook veel oude lokale zandwegen verhard. Zo konden de boerderijen, waarvan de bedrijfsvoering werd gemoderniseerd, beter bereikbaar worden gemaakt. Gaandeweg zijn ook verschillende oude wegen buiten gebruik geraakt en uit het landschap verdwenen bij de herschikking van landbouwpercelen. Ook veel van de vroeger talrijk aanwezige holle wegen, die tussen hoge bolle essen doorliepen sterk veranderd of verdwenen. Bij Dale, Barlo en De Heurne zijn redelijk gave “netwerken” van wegen bewaard gebleven.

In de cultuurhistorische waardenkaart zijn de belangrijkste wegen, zoals die rond 1850 in het gebied bestonden, weergegeven. Het gaat om de wegen, die in deze periode waren verhard (“Straatwegen”) en de belangrijkste zandwegen, zoals afgebeeld op de historisch-topografische kaarten van die periode⁴.

⁴ *Historische topografische Atlas 1843-1845, Achterhoek, Liemers, Rijk van Nijmegen, Tilburg 2008.*

Sondernweg

Trein en tram

In 1885 werd de spoorlijn Zevenaar-Winterswijk geopend. Ten zuiden van Aalten werd een station gebouwd, vlak bij Lintelo kwam een halteplaats en in 1899 werd het station Bredevoort in gebruik genomen. De spoorverbinding bestaat nog steeds, maar de halteplaats Lintelo is in 1938 komen te vervallen. Bij het spoor in Lintelo bevindt zich nog steeds enige bebouwing van het oude emplacement (Halteweg 9-11). Bij de spoorwegovergang resteert een voormalig café (nr. 13).

Ook bestond er van 1904 tot 1942 een spoorverbinding tussen Varsseveld en Dinxperlo, geëxploiteerd door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij. Naast Dinxperlo en Sinderen was er ook nog een haltegebouw in De Heurne. Inmiddels is dit ingrijpend verbouwd tot woonhuis. Van de spoorlijn zelf nauwelijks elementen herkenbaar gebleven.

Tussen 1910 en 1933 heeft een stoomtram gereden langs de hoofdweg Lichtenvoorde-Bocholt. Deze dienst werd in 1933 vervangen door een busdienst.

Afwateringsstructuur en waterwegen

De afwatering vormde een eeuwenoud probleem in het gebied, dat wordt gekenmerkt door een complexe afwisseling van hogere, droge gebieden en lage broeken en venen. De gebrekkige afvoer heeft verschillende keren geleid tot overstromingen (o.a. in 1925). Het hoogteverschil tussen het oostelijke en westelijke gedeelte van de gemeente draagt er sterk toe bij dat er in het algemeen sprake is van een westelijke afstroming. Deze afstroming vindt met name plaats via de Boven Slinge, de Keizersbeek, alsmede de in de jaren '30 van deze eeuw gekanaliseerde Veengoot, die rechtstreeks uitmondt in de IJssel. Door de slechte afwatering ontstonden grote drassige gebieden, die daardoor relatief laat werden ontgonnen. De Boven-Slinge (voorheen Slingerbeek) werd in de negentiende eeuw gekanaliseerd, waardoor beperkte scheepvaart mogelijk werd. In de twintigste eeuw volgden nieuwe aanpassingen.

Boven Slinge bij de Keizersbeek

De Keizersbeek ontspringt uit de Boven-Slinge en mondt uiteindelijk uit in de Aa-strang. De beek stroomt door Aalten en tussen de buurtschappen Sinderen en De Heurne. De beek is in het verleden volledig gekanaliseerd en genormaliseerd en er zijn diverse stuwen geplaatst. De noordoostelijke gemeentegrens wordt deels gevormd door de Schaarsbeek, die in het verlengde ligt van de Keizersbeek. Ook deze beek is gekanaliseerd en genormaliseerd. Aan de beek werd in de vijftiende eeuw het klooster Schaars gesticht. Ook de Haartsewatergang takt aan op de Keizersbeek.

De Veerbeek valt aan de zuidrand van de gemeente Aalten samen met de rijksgrens. De beek heeft voor een deel zijn meanderend karakter behouden. De Snijderveerbeek is een aftakking van de Veerbeek en loopt onder IJzerlo door.

Landweer

Een landweer is een aarden wal, oorspronkelijk begroeid met bomen of struikgewas. Aan één of aan beide zijden van de wal lag een droge gracht of sloot. Landweeren konden verschillende functies hebben. In de eerste plaats markeerde de landweer een territoriale grens. Ten tweede de verdediging van een bepaald gebied. Ook

konden landweren een stadsgebied beschermen of ze dienden ter bescherming van het vee op stadswelden. Landweren konden dienen als tollinie en in de Achterhoek kon de landweer ook dienen als markegrens. Een landweer kon meerdere van deze functies vervullen. In de inventarisatie zijn de restanten van één landweer opgenomen, tegen de Duitse grens aan, nabij grenspaal 755.

Landgoederen

De Gelderse Achterhoek is rijk aan kastelen en buitenplaatsen. Veel hebben een middeleeuwse oorsprong, maar vanaf de zeventiende eeuw worden er ook nieuwe landgoederen gesticht. In de negentiende en vroege twintigste eeuw legt een nieuwe groep grootgrondbezitters zich toe op het bebossen en in cultuur brengen van de arme zand- en veengronden.

Zeer oude landgoederen komen weinig voor in de gemeente Aalten. Het gebied viel binnen de uitgestrekte heerlijkheid Bredevoort, waarin zich naast het kasteel in Bredevoort slechts een handvol versterkte huizen en / of havezaten bevonden. Het landgoed Walfort ontwikkelde zich uit een middeleeuws borgleen van Bredevoort. De eerste vermelding dateert uit 1402. Toen had Derk van Lintelo de havezathe, onderdeel van de uitgestrekte heerlijkheid Bredevoort, in leen. Naast elementen van historische structuren en het restant van het historische huis resteren op het landgoed een dertiental negentiende-eeuwse jachtpalen, die het vroegere jachtgebied ten tijde van baron J. van Pallandt van Walfort afbakenen.

Binnen de heerlijkheid Bredevoort stonden dus nog enkele havezaten en kastelen, zeven in totaal. Alleen het Walfort ligt hiervan op het grondgebied van de huidige gemeente Aalten. Ten westen van de buurtschap 't Klooster ligt een groot voormalig heidegebied dat vanaf circa 1900 door de familie Mensink is ontgonnen. Met zijn regelmatige orthogonale verkaveling en enkele pachtboerderijen heeft het gebied het karakter van een ontginningslandgoed.

Het Walfort

3.3 Historische groenstructuren

In het Landschapsontwikkelingsplan⁵ voor de gemeente Aalten wordt een beeld geschetst van de stand van zaken rond de kenmerkende natuurwaarden en het historische groen in het landelijk gebied van de gemeente Aalten. Naast de officiële ruilverkavelingen heeft de modernisering van de landbouw door kavelvergrotingen, verwijderen van houtwallen en heggen, stijlranden e.d. het karakteristieke kampenlandschap aangetast, aldus het LOP. In de vorige eeuw zijn de aanwezige kwaliteiten “in snel tempo verschaald en is een sterke nivellering opgetreden. Veel van de karakteristieke beplanting is verdwenen en daarmee de landschappelijke verschillen”. Voor wat betreft de beplanting concludeert het LOP dat de meeste oude elementen zijn verdwenen en dat de nieuwe elementen soorten- en structuurarm zijn. De verschillen in beplantingselementen tussen landschapstypen zijn voor een belangrijk deel vervaagd. Ook geeft het LOP aan, dat de grootschalige aanplant van bomenrijen langs wegen en waterlopen door alle landschapstypen heen loopt en bijdraagt aan de nivellering.

Desondanks bleven in het landelijk gebied allerlei historische groenstructuren en landschapselementen in meer of minder goede staat herkenbaar. Deze cultuurhistorische analyse volstaat (in overleg met de gemeente) in eerste instantie met het verwijzen naar de ensembleboeken bij het Landschapsontwikkelingsplan, waarin voor de verschillende landschapsensembles in de gemeente (1: Barlo, Schaarsheide en 't Klooster, 2: het Goor en Romienendiek, 3: Bredevoort, 4: Aalten, 5: Lintelo, 6: Haart, 7: IJzerlo en de Aaltense Heurne, 8: de Dinxperlose Heurne, 9: Dinxperlo) de aanwezige (cultuurhistorische) beplanting en de groenstructuren zijn gekarakteriseerd en gewaardeerd.

Hierbij is aandacht voor oude laanbeplantingen, heggen, houtwallen en houtsingels, houtkanten langs wegen, beekbegeleidende beplantingen, beplantingstypologieën van essen, kampen, veenontginningen en broekbosjes.

⁵ *Nieuwe noabers vernieuwde landschap. Landschapsontwikkelingsplan voor de gemeente Aalten, Aalten-Dinxperlo 2007.*

Houtsingel bij de Dinxperloseweg, omgeving Mekking

Waardevolle bomen

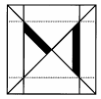
Voor het landschap zeer bepalende historische bomen zijn opgenomen op de Waardevolle Bomenlijst van de gemeente Aalten (d.d. 6 mei 2011). Het betreft een breed scala aan waardevolle bomen en groenelementen, van solitaire tot bomen die deel uitmaken van bospercelen, tuinen, erven, laanstructuren en beekbegeleidende beplantingen.

De waardevolle bomen zijn gemarkeerd in de structuurkaarten bij het Groenbeleidsplan, vastgesteld 22 mei 2012.

Groenstructuren en -elementen

In het plangebied komen diverse (historische) markante groenstructuren voor:

- Het gebied 't Klooster, met bospercelen, bomenlanen, houtwallen
- Landgoed Walfort, met bospercelen, bomenlanen, houtwallen, weiden, akkers, houtwallen
- 't Loohuis, oud landbouwgebied met akkers en houtwallen

- Begraafplaats Kloosterdijk, historische aanleg met diverse groenelementen
- De begraafplaats aan de Romienendiek, historische aanleg met diverse groenelementen
- De Veerbeek met beekbegeleidende beplanting
- Deels de begeleidende beplanting van de Keizersbeek
- Beplanting langs de Boven Slinge
- Laan- en wegbeplantingen, onder meer langs de Dinxperlosestraatweg-Aaltenseweg, Kiefteweg, Driehonderdmeterweg, Slaadijk, Huiskermatedijk, Boshoeveweg, Buninkdijk-Lieversdijk, Drenthelweg, Stationsweg, Walfortlaan, Kloosterdijk, Heidedijk, Schaarsdijk, Hoeninkdijk, Sturisdijk, Bolwerkweg, Bullenssteeg, Aladnaweg, Romienendiek, Gendringseweg, Kruisdijk
- Talloze houtwallen, -singels en restanten daarvan, met name in de esrandzone en in de gebieden met de kleine kampen en eenmansessen
- Erfbeplantingen bij de oudere boerderijen (boomsingels, hagen, solitair)
- Kleine bosjes

Driehonderdmeterweg, bomenlaan

3.4 Historische bouwkunde en objecten

Agrarische bebouwing

Akkerbouw en veeteelt vormen van oudsher het belangrijkste middel van bestaan in deze regio, aangevuld met schapenteelt en de verbouw van vlas. Een belangrijk deel van de bebouwing in het landelijk gebied bestaat dan ook uit boerderijen met bijgebouwen als veechuren, zijhuizen, bakhuizen, wagenschuren en allerlei andere gebouwen ten dienste van het agrarische bedrijf.

In hun rijke verscheidenheid aan vormen en details vormen de Aaltense boerderijen een staalkaart van de ontwikkeling van de agrarische bouwkunst in de afgelopen drie- á vierhonderd jaar. Ze zijn een onlosmakelijk onderdeel van het cultuurhistorische erfgoed van de gemeente en hét visitekaartje van het platteland. De historische boerderijen vertonen opvallende overeenkomsten in hun hoofdvorm, opzet en constructie. Het is het traditionele hallehuis dat hier al eeuwen het vrijwel enige toegepaste type is. De hallehuisboerderij is dan ook karakteristiek voor grote delen van oostelijk Nederland en noordwestelijk Duitsland. Iedere streek kende echter zijn eigen variaties, bepaald door tijd, landschappelijke verschillen, invloeden van buiten de regio, geleidelijke veranderingen in de bedrijfsvoering en plaatselijke verschillen in traditie en smaak.

Het hallehuis staat als type dicht bij de middeleeuwse oervorm van de boerderij in grote delen van noordwest Europa. De oudste boerderijen waren geheel van hout en hadden meestal een min of meer rechthoekige of taps toelopende (bootvormige) langgerekte plattegrond. Twee rijen houten palen verdeelden de ruimte in drie parallelle beuken, waarvan de middelste meestal het breedste was. Deze palen (de stijlen) vormden ook de ondersteuning van de houtconstructie van het grote, met riet of stro gedekte dak. Balkverbindingen in lengte- en dwarsrichting zorgden voor de versteviging van de constructie. De zijgevels waren vaak zeer laag en voorzien van lemen of houten wanden. Het woongedeelte was aanvankelijk nog niet door een dwarsmuur gescheiden van het stalgedeelte. Dit type wordt ook wel “los hoes” genoemd.

Traditioneel hallehuis aan de Straksweg, met aan één zijde uitgebouwd woongedeelte

Vroeg twintigste-eeuwse variant op het hallehuis aan de Sondernweg

Gaandeweg ontstond uit dit gebouwtype de traditionele hallehuisboerderij, in allerlei plaatselijke varianten en uitvoeringen. Het bouwtype kon zeer flexibel worden toegepast. Het was geschikt voor de kleinste landarbeiderswoningen, maar ook voor de grote hoeves en veeschuren.

Karakteristiek voor de hallehuisboerderij zoals we die nu nog aantreffen zijn de eenvoudige hoofdvorm met rechthoekige plattegrond, de lage zijgevels en het hoog opgaande steile zadeldak, dat in de meer open landschappen van wolfeinden werd voorzien (korte dakschilden boven voor- en achtergevel). Hierdoor waren ze meer gestroomlijnd en minder kwetsbaar voor de harde wind. In de meer bosrijke streken en gebieden waar de traditie van een zeer intensieve erfbepanting met windsingels bleef bestaan, waren de hoge (houten) windgevoelige topgevels in zwang, zoals ook in het besloten coulissenlandschap van Twente en de omgeving van Aalten en Winterswijk. Het grote boerderijdak is gedekt met riet of pannen of combinaties daarvan. De sobere bakstenen gevels bezitten soms nog restanten van oudere vakwerkconstructies.

In het bedrijfsgedeelte (de deel) is de driebeukige indeling van het hallehuis goed herkenbaar. De smalle zijbeuksruimten zijn in gebruik als veestalling, de bredere middendeel is toegankelijk via een brede dubbele deeldeur in de achtergevel van de boerderij. Het woongedeelte wordt van de stal gescheiden door een brandmuur, die tegelijkertijd dient als achterwand voor de grote haardplaats in het woongedeelte.

De oudste hallehuisboerderijen in de gemeente Aalten dateren in aanleg soms nog uit de late middeleeuwen en de zeventiende eeuw. Vaak zijn het de gebintconstructies, die vele eeuwen hebben getrotseerd en de historische kern vormen van de steeds weer gemoderniseerde “buitenschil”. Aanvankelijk waren de gevels samengesteld uit houten delen of als vakwerkconstructie opgezet. Vooral vanaf de achttiende eeuw maakten de houten gevels en de vakwerkwanden plaats voor geheel stenen muren.

Nieuwe boerderijen werden geheel in steen opgetrokken, maar de houten gebintconstructies bleven de kern vormen van de gebouwen. In de achttiende en negentiende eeuw zijn talloze hallehuisboerderijen gebouwd, sommige als geheel nieuwe constructies, bij andere werd gebruik gemaakt van oudere bouwelementen.

Boerderij met breed dwars voorhuis, 't Villiken en bijschuur

Boerderij uit de jaren '50 aan het Beggelderpad

Vanaf het einde van de negentiende eeuw werden de meeste oude hallehuisboerderijen aangepast aan de veranderende ideeën over bedrijfsvoering en woongenot. Rond 1800 was het losse hoes al grotendeels uit beeld verdwenen door het plaatsen van een scheidingsmuur tussen het woongedeelte en de deel. Er kwam wat meer welvaart, wat vooral tot uitdrukking kwam in het aanzien van het woongedeelte. Oude, als “armoedig” beschouwde vakwerkgevels werden vervangen door stenen gevels, vensters werden vergroot of kregen ramen met grotere ruiten. Soms werd het voorhuis verbreed en voorzien van hogere zijgevels onder opgewipte dakschilden. Zo kwam er ruimte voor kleine slaapkamers, ter vervanging van de bedompte bedsteden. Een andere mogelijkheid tot vergroting van de woonruimte was het naar één of twee zijden uitbouwen van het voorhuis, zodat een krukhuis- of T-vormige opzet ontstond.

Functionele wijzigingen vonden plaats rond het bedrijfsgedeelte. Dit resulteerde in veranderingen in de stalruimten: de potstal werd vervangen door de grupstal; er kwamen grotere stalvensters en men vergrootte de capaciteit door het aan- of bijbouwen van veeschuren en overdekte mestvaalten, elk met een eigen kap.

In de nieuw gebouwde boerderijen werden de veranderende ideeën over bedrijfsvoering en wonen natuurlijk direct verwerkt. In het begin van de twintigste eeuw zien we de gewoonte ontstaan, om de zijgevels van de boerderij hoger te maken dan vroeger gebruikelijk was. Bijgevolg veranderde de indeling van het woongedeelte, vooral door het verplaatsen van voordeur naar één van de zijgevels. Rond Aalten bleef daarbij de toepassing van hoge topgevels, bekleed met hout, nog lang populair.

Historisch erf aan de Drenthelweg

Hereboerderij met aangebouwde schuren, Beestmanweg

Een ander typerend element zijn hier de zijhuizen, die vaak in de negentiende of vroege twintigste eeuw tegen één van de zijgevels van de boerderij werden geplaatst en dienden voor de huisvesting van de oude lui. Vaak was een gedeelte van zo'n zijhuis ook als stalruimte bestemd.

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog kwam de modernisering van het Nederlandse platteland in een stroomversnelling. Dat uitte zich in ruilverkavelingsprojecten, schaalvergroting en allerlei vernieuwingen binnen de bedrijfsvoering. De nieuwe tijd is ook zichtbaar in de boerderijen. Deze werden aangepast aan de veranderende smaak en de toenemende welvaart. Moderne bouwmaterialen en bouwtechnieken verdrongen het traditionele materiaal en elementen uit de moderne burgerwoonhuisbouw drongen het boerenhuis binnen. Ook kwam het nog al eens voor dat de oude boerderij tegen de vlakte ging en vervangen werd door een moderne bungalow. Of men liet de oude boerderij staan en verbouwde deze tot schuur. Op veel erven verrezen grootschalige moderne veestallen en andere bijgebouwen, die het oorspronkelijke karakter van het platteland danig veranderden.

Grote veranderingen bracht de trek van burgers naar het landelijke gebied. Na circa 1970 werden oude boerderijen, die hun functie hadden verloren, populaire woonobjecten, die tot aantrekkelijke landhuizen konden worden omgevormd. Soms gebeurde dit met veel respect voor de traditionele bouwkunst (restauratie, reconstructie), vaak betekende het een behoorlijke aanslag op het authentieke karakter.

De modernisering van het boerenbedrijf is vaak ten koste gegaan van de oorspronkelijke inrichting van het erf en de verschillende bijgebouwen die daar waren te vinden. De oude erven kenden namelijk een grote verscheidenheid aan grote en kleine schuren voor gewasopslag en stalling van vee, landbouwwerktuigen en elementen als bak- en kookhuisjes, karnruimten, waterputten, mestvaalten, hooi- en kapbergen. Er waren moes- en siertuinen, kippenweitjes en tal van groenelementen, zoals leilinden, fruit- en notenbomen. Veel is verdwenen maar op een aantal erven is het een en ander behouden gebleven.

Een bijzonder beeld

In de loop der jaren ontstond zo een gevarieerde mix van oude en jonge, sterk verbouwde en nog hele gave boerderijen, erven die nog volledig in bedrijf zijn of boerderijen die hun oorspronkelijke functie hebben verloren en tot woonhuis zijn verbouwd. Het landelijk gebied van de gemeente Aalten vormt hierop geen uitzondering. Toch bleef hier door het vasthouden aan een aantal typische streekeigen bouwkenmerken en soms onbewust voortlevende plaatselijke voorkeuren, een homogeen beeld bestaan. Het karakteristieke traditionele hallehuis is overal in het landschap herkenbaar en behoort tot het belangrijkste bouwkundige erfgoed in de gemeente Aalten. Een aantal boerderijen is beschermd als rijksmonument of gemeentelijk monument. Het leeuwendeel van de in deze analyse geïnventariseerde karakteristieke panden bestaat uit historische boerderijen.

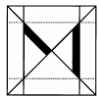
Industriële nijverheid

Vanaf de achttiende eeuw komt er in het overwegend agrarische gebied ook enige nijverheid op, niet alleen in de dorpen, maar ook op het platteland. Zo verschijnen in de loop van de achttiende eeuw de huisweverijen, die uiteindelijk de basis vormden voor de opkomende industrialisatie in de negentiende eeuw. De gevolgen van de Belgische afscheiding (1830-1839), de Duitse tolmuren en de handelspolitiek van de Nederlandse Handels Maatschappij werkten bevorderend voor de opkomende industrialisatie van de gemeente Aalten. De eerste bombazijnfabriek werd in 1826 geopend te Aalten. Spoedig volgen twee katoenweverijen (in Aalten en Bredevoort). In 1835 werd een kleine steen- en pannenfabriek te Haart opgericht en vestigden enkele brouwerijen, branderijen, blekerijen, hoedenmakerijen en borstelmakerijen zich binnen de gemeente. Op de akkers werd voornamelijk rogge en vlas verbouwd. De handel in graan en linnen raakt na 1860 geleidelijk aan in verval, alsook de textielnijverheid betreffende de huisspinnerijen en weverijen. De verwerking van wol en katoen wordt efficiënter ter hand genomen met de vestiging van beter toegeruste weverijen. In 1855 werd een pijpenfabriek opgericht en in 1884 een fabriek van hoornbewerking. Na de intrede van de stroom in de weverijen (vanaf 1870) begint de ontwikkeling van industriële weverijen. Dit zorgde voor grote werkgelegenheid. Rond 1900 waren de weverijen, de klompenfabricage, de kammen- en pijpenfabriek, de zuivelfabriek, de cichoreifabriek en de steenfabriek grote werkgevers in de regio.

Tenslotte werd in de lager gelegen gebieden op de plateauhelling in beperkte mate in de leemlagen van de gleygronden ijzeroer aangetroffen, die tot 1890 werd gewonnen ten behoeve van de ijzergieterijen in naburige gemeenten. De keileemlagen bij Haart boden mogelijkheden voor een beperkte steen- en pannenfabricage aldaar. Ten noorden van de Liefersdijk zijn de sporen van een leemput behouden gebleven.

Bedrijfspannen aan de Haartseweg en de Gelinkweg (maalterij)

In het landelijk gebied was de (industriële) nijverheid van oudsher sterk gerelateerd aan de landbouw en veeteelt. Zo waren er verschillende windkorenmolens, waar landbouwgewassen werden verwerkt. Van de vele molens op het platteland resteren alleen nog de Wenninkmolen in Lintelo en de Teunismolen bij De Heurne. In IJzerlo ontwikkelde zich bij de in later tijd overigens gesloopte korenmolen een stoommaalterij. Hiervan zijn nog restanten te zien aan de Dinxperlosestraatweg. Aan de Brussendijk bij Dinxperlo-Breedenbroek richtte de Coöperatieve Landbouwvereniging in 1921 een complex op waar boeren in coöperatief verband onder meer konden dorsen. In het sterk gemoderniseerde complex is nog een deel van het vooroorlogse gebouw met laadperron en overkapping behouden gebleven. In 1925 werd aan de Gelkinkweg, oostelijk van De Heurne, een maalderij gesticht. Deze werd voornamelijk gebruikt voor het malen van graan en het produceren van veevoeder voor de plaatselijke boeren. Zoals bij veel maalderijen op het platteland is ook hier een winkel aangebouwd. Vermoedelijk was het historische bedrijfsgebouw Haartseweg 4 ook een kleine maalderij. Veel molens en maalderijen gingen in de loop van de twintigste eeuw over naar de landbouwverenigingen.

Nutsvoorziening

In de eerste helft van de twintigste eeuw werd een aanvang gemaakt met de grootschalige realisatie van allerlei nutsvoorzieningen in de gemeente Aalten. Een belangrijk initiatief was de modernisering van de drinkwatervoorziening. In opdracht van de Waterleiding Maatschappij Oostelijk Gelderland (WOG) kreeg Aalten in 1943 een imposante bakstenen watertoren, een ontwerp van de Lochemse architect G.J. Postel. De toren staat op de hoek van de Romienendiek en de Ringweg, aan de buitenrand van de bebouwde kom van Aalten en is voor de wijde omgeving een landmark.

Watertoren aan de Romienendiek

In 1915 werd de NV Provinciale Geldersche Electriciteits-Maatschappij, gevestigd in Arnhem, opgericht. Het doel was de aanleg en exploitatie van werken tot het geleiden, transformeren, verdelen en leveren van elektriciteit aan heel Gelderland. Gedurende de navolgende decennia werd hieraan druk gewerkt, waarbij in eerste instantie steden en dorpen op het net werden aangesloten. In verschillende delen van het buitengebied duurde het tot in het derde kwart van de twintigste eeuw eer hier de elektriciteitsvoorziening zijn intrede deed. Dit was in de gemeente Aalten niet anders. Ook hier werden de dorpen het eerst op het net aangesloten, evenals de huishoudens en de bedrijven langs de grote hoofdwegen. Hieraan herinnert het uit circa 1925-1930 daterende transformatorhuisje Varsseveldseweg 126, een fraai bakstenen gebouwtje, waarschijnlijk naar ontwerp van huisarchitect G. Fels. In de meer perifeer gelegen delen van het buitengebied staan voor de jaren vijftig typerende eenvoudige huisjes met zadeldak, bijvoorbeeld aan de Gendringseweg, de Klokkemakersweg en 't Villeken. Ze illustreren het feit, dat deze gebieden pas na de Tweede Wereldoorlog op het net zijn aangesloten.

Burger woonhuizen

Vanaf de late negentiende eeuw verschijnen de eerste burgerwoonhuizen in het buitengebied. Dat gebeurt voornamelijk bij de rond 1900 gestichte scholen (schoolmeesterswoningen) en de gebouwen met een industriële functie. Het betreft een heel bescheiden ontwikkeling, de burgerwoonhuisbouw concentreert zich namelijk vooral rond de grotere kernen Aalten, Dinxperlo en Bredevoort. Pas ver na de Tweede Wereldoorlog neemt de woonhuisbouw een vlucht bij enkele buurtschappen, die zo langzaam uitgroeien tot kleine kernen (De Heurne, Lintelo, IJzerlo, De Haart). De woningbouw in het landelijk gebied heeft een bescheiden, traditionele uitstraling. De woningen zijn vrijstaand, hebben één bouwlaag met een pannengedekt dak en een eenvoudige, aanvankelijk op de late neostijlen aansluitende vormgeving. In de jaren dertig zien we woningen met een traditioneel-zakelijk karakter, conform de woningbouw in de dorpen in die tijd. Na de Tweede Wereldoorlog blijft het traditionalisme van de Delftse school lange tijd in zwang bij de roodbakstenen woningen met pannendaken, houten goot- en raamdetaïls, etc.

Dorpswoning, oorspronkelijk met winkeltje aan de D.H. Keuperweg in De Heurne

Woonhuis Dinxperlosestraatweg 123, typerend voor het interbellum

Bijzonder is de villa Romienendiek 2, die in 1924 werd gebouwd naar ontwerp van architect J. Brill uit Aalten, in een stijl met zowel neorenaissancistische als eigentijdse invloeden. Door de toepassingen van twee bouwlagen en voorname voorgevelindeling heeft het pand het karakter van een herenhuis.

Grenspalen

De zuidelijke gemeentegrens van Aalten valt samen met de rijksgrens tussen Nederland en Duitsland. Anders dan de normale gemeentegrenzen is deze rijksgrens veel meer beleefbaar in het landschap. De grens loopt door een heel spaarzaam bebouwd gebied en heel kenmerkend zijn de vele bij de grens doodlopende wegen en de smalle smokkelpaden. Bij de grote grensovergang in de Hamalandroute is een bebouwingscluster ontstaan, gericht op de vroegere grenstol- en douaneactiviteiten. De grens volgt voor een deel de bochtige Veerbeek, deels begeleid door oeverbeplanting, en wordt gemarkeerd door een groot aantal (historische) grenspalen. Een deel er van is van hardsteen en verwijst naar de grenswijziging kort na het Congres van Wenen (1814-1815), toen de bezitsverhoudingen van Pruisen werden hersteld. Een deel van de grensstenen bevindt zich binnen het bestemmingsplangebied Dinxperlo (tussen Hahnenpatt en Aaltenseweg). Samen met enkele oudere zandstenen exemplaren (en de grensstenen binnen het bestemmingsplangebied Dinxperlo) vormen ze een belangrijke illustratie van de historische grensverhoudingen tussen Nederland en Duitsland.

Het gaat merendeels om hardstenen of zandstenen grenspalen van verschillende typen, uit de negentiende eeuw⁶. De historische grenspalen zijn als één item in de inventarisatie van karakteristieke objecten opgenomen.

Figuur 1 Grenspaal 738 (links) en 749 (rechts). Foto's afkomstig van website adenlenie.nl (grenspalen, law wandelingen en geocoaching), d-nl grenspalen Dinxperlo tot Aalten-zuid en Aalten-zuid tot Eitinghook.

- 737 (Veerbeek-Dinxperlo 2), hardsteen, met opschrift no.737
- 738 (IJzerlo, langs Veerbeek Paardenboer, hardsteen, met opschrift no.738)
- 740 (IJzerlo langs Veerbeek, hardsteen, vierkant met piramidevormige kop)
- 740a (IJzerlo, langs Veerbeek, hardsteen, vermoedelijk afgebroken)
- 740b (IJzerlo, langs Veerbeek, zeshoekig, hardsteen)
- 740c (IJzerlo, zeshoekig, hardsteen)
- 741 (IJzerlo, vierkant, hardsteen, met piramidevormige kop en opschrift no.741)
- 742 (IJzerlo, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
- 743 (IJzerlo langs Veerbeek, hardsteen, met piramidevormige kop en opschrift no.744 (vernummerd dus)
- 745a (Aalten-Bruns, hardsteen, vierkant)
- 745b (Aalten-Bruns, hardsteen, vierkant)
- 745d (Aalten-Demkes, hardsteen, vierkant)
- 745f (Aalten-Demkes, hardsteen)
- 745i (Aalten-Demkes, zeshoekig, hardsteen)
- 745j (Aalten-Demkes, zeshoekig, hardsteen)
- 745k (Aalten-Demkes, zeshoekig, hardsteen)

⁶ De inventarisatie is afkomstig van de website adenlenie.nl. Hierop staat een overzicht van alle rijksgrenspalen langs de Nederlands-Duitse en Nederlands-Belgische grens, met foto's en plaatsaanduidingen. Hierbij is de actuele nummering aangehouden. Dit verklaart het sporadisch voorkomen van een dubbele nummering, het gaat dan om hernummerde palen.

746 (Aalten-Demkes, vierkant, hardsteen, piramidevormige kop en opschrift no.746)
 746a (Aalten-grensovergang, vierkant, hardsteen)
 746b (Aalten-grensovergang, hardsteen)
 746c (Aalten-grensovergang, hardsteen)
 746d (Aalten-grensovergang, zeshoekig, hardsteen)
 747 (Aalten-grensovergang, vierkant, hardsteen, met rijkswapen)
 747b (Aalten-grensovergang, vierkant, hardsteen, met opschrift)
 747c (Aalten-grensovergang, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 747d (Aalten-grensovergang, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 747e (Aalten-grensovergang, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop en opschrift 173)
 748 (Heurne-grensovergang Hemden), gietijzeren steen in wegdek, opschrift ND 748)
 748a (Grensdijk, grensovergang, vierkant, hardsteen met opschrift)
 748b (Grensdijk, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 748c (Grensdijk, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 748d (Grensdijk, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 749 (Grensweg-Aalten, vierkant, zandsteen, met wapen)
 749a (Grensweg, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 750 (Grensweg, vierkant, natuursteen)
 750a (Grensweg, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 750b (Grensweg, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 751 (Grensweg, vierkant, zandsteen met wapen)
 751a (Grensweg, vierkant, natuursteen)
 751b (Grensweg, vierkant, natuursteen)
 752 (Grensweg, vierkant, natuursteen, met wapen)
 752a (Grensweg, vierkant, natuursteen)
 753 (Venn, vierkant, natuursteen, met wapen)
 753a (Grensweg, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 753b (Grensweg, natuursteen, restant)
 754 (Grensweg, natuursteen)
 755 (Landgrabenheide, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 755b (Landgrabenheide, vierkant, hardsteen met piramidevormige kop)
 756 (Dambeek, vierkant, natuursteen, wapen)

Tenslotte is er nog een groep grenspaaltjes van veel jongere datum. Deze zijn uitgevoerd in beton en dateren uit het midden van de twintigste eeuw of v zijn van heel recente datum. Het betreft de grenspalen met de nummers 736, 736a, 738a, 738b, 739, 739a, 739b, 739c, 739d, 741a, 741b, 742a, 744, 744a, 744b, 744c, 745, 745c, 745e, 745g, 745h, 746e, 747a, 754a, 755a, 755c.

Rondom het goed 't Walfort zijn dertien natuurstenen jachtpalen behouden gebleven. Deze markeren het jachtgebied van de familie Van Pallandt.

Detail jachtpaal 't Walfort aan de Stationsweg

3.5 Bijzondere locaties in het landelijk gebied

Klooster Schaer

In de noordoostelijke hoek van de gemeente Aalten bevindt zich het terrein van het voormalige klooster Nazareth of ook wel Schaer, dat in 1429 werd gesticht vanuit de Congregatie van Windesheim. Het Domus Beatae Mariae in Nazareth, een Moderne Devotie klooster, werd gebouwd op een terrein dat door Derk van Lintelo, wonende op 't Walfort, ter beschikking was gesteld. Tijdens het beleg van Bredevoort in 1597 kwam er een einde aan het klooster. Kerk en kloostergebouwen (waaronder een watermolen) werden daarna grotendeels afgebroken. In het terrein bleven evenwel verschillende sporen bewaard (contouren kloosterterrein, archeologische resten, middeleeuwse kelder met tongewelf onder de nog aanwezige boerderij, resten van de molenkolk) en herinneren verschillende veldnamen aan de kloostergeschiedenis. Verder bevindt zich op het terrein het restant van de zogenaamde Kloosterschans. Van dit stelsel van oude wallen is de functie niet met zekerheid bekend. Gedacht wordt aan de restanten van een middeleeuwse versterking, de overblijfselen van een schans uit de Tachtigjarige Oorlog of van een zogenaamde kluis of hermitage, een op een door grachten omgeven eilandje, waarop in monniken of heremieten zo geïsoleerd mogelijk konden leven.

't Walfort

Het landgoed maakte oorspronkelijk deel uit van de gelijknamige havezate, een middeleeuws borgleen van Bredevoort. De eerste vermelding dateert uit 1402. Toen had Derk van Lintelo de havezate, onderdeel van de uitgestrekte heerlijkheid Bredevoort, in leen. Van het historische huis resteren elementen in het historische huis aan de Walfortlaan. In het gebied resteren verder elementen van de oude aanleg, met bomenlanen, houtsingels en bosjes, weiden en akkers. Aan het einde van de Walfortlaan (nr.3) staat de oude boerderij Eskes, gelegen bij een bolle es. Deze boerderij behoort van oudsher tot het landgoed. Verder bevinden zich op het goed dertien negentiende-eeuwse jachtpalen, die het vroegere jachtgebied ten tijde van baron J. van Pallandt van Walfort afbakenen.

Het noordelijke deel van het landgoed grenst aan de Hollenberg, een merkwaardig gebiedje noordelijk van de weg tussen Aalten en Bredevoort, dat in aansluiting op het landgoed tamelijk bosrijk is. Van oudsher bevond zich hier een galgenveld voor de veroordeelden van de drost van de Heerlijkheid Bredevoort. Er was hier sprake van een lichte verhoging in het landschap vandaar de naamgeving "berg". Het

Kloosterdijk, oude weg met eikenbeplanting bij gebied Klooster Schaer

Historische boerderij Walfortlaan 3

westelijke deel van de Hollenberg heeft een opmerkelijke rechtlijnige wegenstructuur en kan worden gekarakteriseerd als een jonge landbouwontginning in het nat-droge zandgebied; het oostelijke deel is een oudere kamptontginning. De jonge ontginning (tussen de Hamelandroute en de weg Hollenberg) is zeer bomenrijk en deels dicht bebouwd met woonhuizen, enkele kleine boerderijen en recreatiewoningen.

Zwembad

In 1934 werd de stichting “Bad- en zweminrichting ‘t Walfort” opgericht met het doel te komen tot een openluchtbad voor de inwoners van Aalten, Bredevoort en omgeving. De werkzaamheden werden in 1935 uitgevoerd als werkverschaffingsproject en resulteerden in een zeer fraai buitenbad. Het vrijkomende zand werd gebruikt voor de aanleg van een hoge wal rondom het bad. Hierin werd een stenen poort gemetseld die diende als entree en kassa. Wal en poort zijn nog steeds aanwezig.

Begraafplaats Berkenhove, Romienendiek

In 1922 is buiten de bebouwde kom van Aalten, aan de Romienendiek een nieuwe algemene begraafplaats aangelegd, als opvolger van de negentiende-eeuwse dodenakker aan de Varsseveldsestraatweg. Door de ligging buiten de bebouwde kom en de combinatie met een (nu voor terreinwerkzaamheden bestemd) baarhuisje sluit Berkenhove aan bij de in de negentiende eeuw genomen overheidsmaatregelen ter bevordering van de hygiëne. Door de orthogonale aanleg en in combinatie met een parkachtige beplanting is het terrein kenmerkend voor de ideeën omtrent de opzet van een begraafplaats zoals die zich vanaf de negentiende eeuw hadden ontwikkeld. Door de gevarieerde beplanting met bomen en heesters kreeg het terrein een bijna landschappelijk karakter, aansluitende bij de schilderachtig-romantische begraafplaatsen zoals die in de negentiende eeuw voorkwamen. De orthogonale hoofdstructuur blijft evenwel overheersen, met rechtlijnige grafreeksen, hoofd- en zijpaden. Van een waardevol karakter is ook de aan de Barloseweg gelegen en gaaf bewaard gebleven toegangspoort uit de ontstaansperiode van het terrein, gecombineerd met een voorterrein met een

Dennenoord, poort naar Zwembadterrein ‘t Walfort

Begraafplaats Berkenhove

veldkei met tekst. De diverse grafmonumenten geven door hun vormgeving, opzet en materialisering een helder beeld van ongeveer driekwart eeuw funeraire kunst.

RK begraafplaats aan de Kloosterdijk

In het buitengebied bij Bredevoort werd in 1863 een begraafplaats voor de rooms-katholieke gemeenschap aangelegd. In 1858 kocht het kerkbestuur een stuk grond aan de Bolwerkweg, gelegen langs de toenmalige grindweg naar Aalten. Op het terrein kwam een houten Calvariekruis te staan en bovendien kwamen er een houten toegangspoort en de voor dergelijke terreinen gebruikelijke omheining met beukenhagen. Het oorspronkelijke baarhuisje is in 1915 vervangen door het huidige bouwwerk, in neogotische stijl. De begraafplaats wordt gekenmerkt door een voor een eenvoudige parochiële begraafplaats karakteristieke pragmatische aanleg met een middenpad met aan weerskanten gelegen grafreeksen. Door latere ontwikkelingen en het ruimen van het merendeel van de historische graven is de historische inrichting voor een groot deel verdwenen, maar de oorspronkelijke opzet is nog goed herkenbaar. In de tachtiger jaren van de twintigste eeuw is het terrein zowel aan de west- als de oostzijde uitgebreid. Naar het westen toe kwam een nieuw katholiek gedeelte te liggen, en naar het oosten (aan de Kloosterdijk) juist een nieuw algemeen gedeelte. Rond 1990 is op initiatief van de Bredevoortse kerken en de Vereniging Bredevoorts Belang aan de Kloosterdijk een mortuarium gebouwd. Architectuurhistorisch waardevol zijn het uit 1915 daterende en gaaf bewaard gebleven baarhuis en de vermoedelijk tegelijk gerealiseerde toegangspoort. Ze geven een helder beeld van de contemporaine ideeën omtrent de opzet van dergelijke objecten.

Schootsveld Bredevoort

Rondom de kleine versterkte stad Bredevoort werd vanaf 1606 een nieuw verdedigingsstelsel aangelegd, bestaande uit een gebastioneerde omwalling met grachten en ravelijnen. Rondom de vesting was een ruim schootsveld aanwezig, waar van met name aan de west- en noordzijde open delen behouden zijn gebleven. Ze liggen echter deels binnen het gebied van het bestemmingsplangebied Bredevoort en dus slechts gedeeltelijk in het Landelijk Gebied. Het Bredevoortse schootsveld is op de waardenkaart aangegeven.

Ensembles

Verspreid in het plangebied bevinden zich enkele bijzondere ensembles, waarin de cultuurhistorische karakteristiek in hoge mate wordt bepaald door de sterke samenhang tussen het landschap met de daarin aanwezige cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteiten, en een groep karakteristieke historische gebouwen, waaronder rijks- of gemeentelijke monumenten. Het gaat om voornamelijk agrarische ensembles, deels gelegen in of bij één van de buurtschappen, met verspreid of juist geclusterd gelegen boerenerven, waarvan de bebouwing monumentale of anderszins hoge cultuurhistorische waarden bezit (in de inventarisatie opgenomen als bebouwing met een hoge dan wel positieve waarde). Daarnaast is er een duidelijke samenhang in de onderliggende ruimtelijke structuur: bebouwing in samenhang met een groep eenmansessen, rondom een grote es, als onderdeel van een karakteristieke lintstructuur of geclusterde kernbebouwing. De ensembles zijn op de waardenkaart aangegeven ("oranje wolken").

De ensembles worden in paragraaf 4.4 benoemd.

De entree tot de RK begraafplaats aan de Kloosterdijk

4 CULTUURHISTORISCH WAARDEVOLLE STRUCTUREN, ENSEMBLES EN OBJECTEN

4.1 De structuren en de waardenkaart

Hieronder volgt een opsomming van de in het bestemmingsplangebied bovengronds beleefbare cultuurhistorisch waardevolle structuren. De genoemde aspecten zijn van wezenlijk belang voor het zichtbaar houden van de gelaagde ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied en dienen in het bestemmingsplan als waardevolle onderdelen te worden opgenomen.

De waardevolle structuren zijn deels op de bij deze analyse behorende kaart “cultuurhistorisch waardevolle structuren” weergegeven. Aanvullend dienen de verschillende kaarten te worden geraadpleegd uit de *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart Aalten*, door Vestigia BV Archeologie & Cultuurhistorie, Rapportnummer V652, definitief 2.1, d.d. 04-03-2010.

Het bestemmingsplangebied Landelijk Gebied omvat het volledige buitengebied van de gemeente Aalten.

4.2 Cultuurhistorisch waardevolle structuren

Algemeen, landschap

In het plangebied komen de volgende agrarische cultuurlandschappen voor:

- Oude hoeven landschap
- Essenlandschap
- Jonge heide- en broek/veen-ontginningslandschap

Van belang zijn:

- De complexe combinatie en afwisseling van landschapstypen, als gevolg van de diverse ontginningsactiviteiten door de eeuwen heen. Het gaat dan om de oude kampongtingingen met akkercomplexen (oudhoevig land,

essen) en eenmansessen, de jongere heide- en broek/veenontginningen, maar ook om de moderne ruilverkavelingsgebieden. Ondanks structuurwijziging is de historische gelaagdheid leesbaar gebleven. In aansluiting hierop de bijbehorende wegenstructuren;

- De verspreid gelegen boerenerven en hun relatie met het agrarische cultuurlandschap, op eenmansessen, in ensembles rondom de grote escomplexen, solitair en gericht op de weg in de jongere veen- en heideontginningen.
- In het oude hoevenlandschap zijn van belang: de open (eenmans)esjes met hun karakteristieke afwisseling van besloten- en openheid en het reliëf, voorts de routes naar en over de erven, de erf- en landschapsbeplantingen.
- In het essenlandschap zijn van belang de grote open maat van de essen, het reliëf, het mozaïek van de esflanken met clusters en reeksen oude erven in een afwisselend open, dan weer meer besloten landschap met kleinschalige landschapselementen zoals houtwallen, bosjes, zandpaden, karakteristieke erven en de beeldbepalende open ruimte tussen de erven.
- De jonge heide- en broekontginningslandschappen zijn van belang door de kenmerkende grote ruimtematen, de openheid van het landschap, de dragende structuren, gevormd door landschappelijke raamwerken van lanen, bosstroken en waterlopen, die de rechtlijnige ontginningsstructuren versterken.

Uit de periode voor 1850

- Hoofdwegenstructuur (inclusief de routes van de Hessenwegen), zoals bekend van de kadastrale kaart van 1830 en de midden negentiende-eeuwse topografische kaarten. Hierbij dient aangetekend te worden dat de meeste wegen sindsdien wel zijn aangepast, deels rechtgetrokken, soms omgelegd en verhard;

- Rijksgrens met historische grenspalen uit de 18de eeuw en vroege 19de eeuw;
- De locaties van de oude buurtschappen, met erven en hoeves;
- Rudimentair: verkavelingsstructuren van voor 1830: hiernaar is gezien de aard van de cultuurhistorische analyse geen diepgaand onderzoek gedaan;
- Tracé beken, voor zover niet gekanaliseerd;
- Gebied 't Klooster met restanten middeleeuws kloosterterrein, archeologische resten, middeleeuwse kelder met tongewelf onder de nog aanwezige boerderij, restant zogenaamde Kloosterschans;
- Gebied 't Walfort met restanten historisch landgoed.
- Gedeelte historisch schootsveld van de vesting Bredevoort.

Uit de periode 1850-1940

- Jonge ontginningsgebieden zoals Het Goor en Schaarsheide (Het Klooster) met rechte ontginningsstructuren, open karakter;
- Locaties plattelandsscholen, kerken, molens, maalderijen, coöperatieve landbouwverenigingen, als kiem voor kern-/clustervorming;
- Relicten historisch zwembadcomplex Walfort;
- Historische begraafplaats Kloosterdijk;
- Historische begraafplaats Romienendiek;

Na 1940

- N.v.t.

4.3 Waardevolle groenstructuren en –elementen

Het Landschapsontwikkelingsplan⁷ voor de gemeente Aalten concludeert dat in de vorige eeuw veel van de karakteristieke beplanting en de meeste oude elementen zijn verdwenen en daarmee de landschappelijke verschillen.

De volgende groenstructuren hebben cultuurhistorische waarde:

- De begraafplaats aan de Kloosterdijk, historische aanleg met diverse groenelementen;
- De begraafplaats aan de Romienendiek, historische aanleg met diverse groenelementen;
- Groengebied 't Klooster, met bospercelen, bomenlanen, houtwallen;
- Landgoed 't Walfort, historisch landgoed met bospercelen, bomenlanen, houtwallen, weiden, akkers, houtwallen, kasteelplaats;
- Loohuis: oud akkergebied, met houtwallen en bos;
- De beekbegeleidende beplanting langs de Veerbeek;
- Diverse laan- en wegbeplantingen (zie waardenkaart);
- Talloze houtwallen, -singels en restanten daarvan, met name in de esrandzones en in de gebieden met de kleine kampen en eenmansessen
- Erfbeplantingen bij de oudere boerderijen (boomsingels, hagen, solitairen);
- Kleine bosjes

⁷ *Nieuwe noabers vernieuwde landschap. Landschapsontwikkelingsplan voor de gemeente Aalten*, Aalten-Dinxperlo 2007.

De in 2011 vastgestelde waardevolle bomenlijst geeft een overzicht van de bijzondere en monumentale solitaire bomen in het landelijk gebied van de gemeente Aalten. Een aantal van deze bomen maakt deel uit van de hier boven genoemde waardevolle groenstructuren. De bomen op de bomenlijst worden beschermd en opgenomen in het bestemmingsplan.

Voor de locatie en de waardering van de solitaire bomen wordt verwezen naar de “Waardevolle bomenlijst”, d.d. 6 mei 2011.

4.4 Karakteristieke ensembles

Verspreid in het plangebied bevinden zich enkele bijzondere ensembles met hoge cultuurhistorische waarde. Het betreft kleine gebieden, waarin de cultuurhistorische karakteristiek in hoge mate wordt bepaald door de sterke samenhang tussen het landschap met de daarin aanwezige cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteiten, en een groep karakteristieke historische gebouwen, waaronder rijks- of gemeentelijke monumenten. Het gaat om voornamelijk agrarische ensembles met verspreid of juist geclusterd gelegen boerenerven, waarvan de bebouwing monumentale of anderszins hoge cultuurhistorische waarden bezit (in de inventarisatie opgenomen als bebouwing met een hoge dan wel positieve waarde). Daarnaast is er een duidelijke samenhang in de onderliggende ruimtelijke structuur: bebouwing in samenhang met een groep eenmansessen, rondom een grote es, als onderdeel van een karakteristieke lintstructuur of geclusterde kernbebouwing.

De ensembles zijn op de cultuurhistorische kaart gemarkeerd (de oranje “wolken”). Het gaat om de volgende ensembles:

- **Barlo:** groot ensemble boerenerven met historische boerderijen op eenmans- en meermansessen bij Aladnaweg en Markerinkdijk.
- Ensemble boerderijen rond de aansluiting van de **Buddinkdijk** op de Bolwerkweg, op de grens van eslandschap en heideontginning.
- Klein cluster boerderijen rond de aansluiting van de **Klumperdijk** op de Kloosterdijk. Ligt binnen het gebied Het Klooster.

- **Kern De Heurne**, rond dorpskerk. Eenvoudig ensemble met kerk en dorpse woonhuizen.
- **Dinxperlosestraatweg**, Aalten: bebouwingsensemble rond school op nr. 125, met school, schoolmeesterswoning, boerderij;
- **Gelinkweg**, De Heurne: oude bochtige landweg met diverse waardevolle boerderijen en maalderij.
- **Teubenweg**, De Heurne: boerderijenensemble langs de Teubenweg, met diverse waardevolle historische boerderijen, waaronder een rijksmonument.
- **Huisstededijk:** ensemble historische boerderijen (hoge en positieve waarde) aan bochtige Huisstededijk, bij Keyzersbeek.
- **Hondorpweg:** Bijzonder landschap met historische boerderijen 5 en 7 (rijks- en gemeentelijk monument).
- Eslandschap met kleine essen en reeks historische erven met waardevolle oude boerderijen, waaronder twee rijksmonumenten, bij **Haartseweg** en Spiekerdijk.
- **Rijksgrens** met Veerbeek en historische grenspalen omgeving IJzerlo;

5 INVENTARISATIE, SELECTIE, WAARDERING OBJECTEN

5.1 Selectie en veldwerk

Voor de inventarisatie en selectie van cultuurhistorisch waardevolle objecten is in het plangebied een nieuw veldonderzoek uitgevoerd. Het veldwerk heeft plaats gevonden in december 2012. In de inventarisatie zijn tevens de panden opgenomen, die zijn geselecteerd als potentieel gemeentelijk monument, maar deze status niet zullen krijgen. Daarnaast is de door het Gelders Genootschap in 2011 uitgevoerde inventarisatie van karakteristieke panden in het voormalige buitengebied van Dinxperlo-De Heurne opnieuw beoordeeld.

Rijks- en gemeentelijke monumenten

In het landelijk gebied bevinden zich enkele rijksmonumenten. Deze zijn weergegeven op de bij deze analyse behorende cultuurhistorische waardenkaart. Op dit moment loopt de procedure voor de aanwijzing van gemeentelijke monumenten. Ook deze panden zijn op de waardenkaart gemarkeerd.

Overige objecten met cultuurhistorische waarden

In deze analyse wordt een aanvullende reeks objecten gepresenteerd die een waardevolle bijdragen leveren aan het beeld van het bestemmingsplangebied Landelijk Gebied. Deze objecten zijn in het veld geselecteerd en aan de hand van waarderingscriteria beoordeeld.

De als hoog waardevol beoordeelde objecten kunnen in het bestemmingsplan worden opgenomen en op deze manier planologisch worden beschermd.

Er zijn verschillende typen objecten geïnventariseerd:

- boerderijen met bijgebouwen
- woonhuizen
- scholen
- kerkelijke gebouwen
- industrieel erfgoed, maalderijen, gebouwen van coöperaties
- grenspalen
- bijzondere objecten ("unica")

Waarderingscriteria

De via deze lijst en in het veld geselecteerde objecten zijn getoetst aan de hand van de volgende waarderingscriteria:

1. Het belang als onderdeel van het cultuurhistorisch beeld van de omgeving; ondersteuning van de cultuurhistorische gebiedskarakteristiek en/of ensemblewaarde;
2. Het belang vanwege de bijzondere betekenis voor het beeld van de omgeving, vanwege opmerkelijke ligging/ zichtlijnen/ landmark;
3. Het belang vanwege de herkenbaarheid van het oorspronkelijke concept en de gebiedseigen functie, in relatie tot de ontwikkelingsgeschiedenis en de historische gelaagdheid van het gebied;
4. Het belang wegens de authenticiteit van hoofdvorm, gevelindeling en/of detaillering;
5. Het belang vanwege de gebiedsspecifieke of bijzondere bouwstijl en/of vorm;

Op ieder criterium kunnen de volgende scores worden behaald:

xx	= hoge waarde
x	= positieve waarde
O	= neutrale waarde
-	= negatieve waarde

In deze rapportage zijn circa 300 objecten beoordeeld. Gemeentelijke en rijksmonumenten zijn niet in de waardering opgenomen. De scores zijn vermeld in de bijgaande inventarisatielijst.

Eindwaardering

De optelsom van de scores leidt tot het formuleren van een eindwaardering:

Hoge totaalwaarde: minimaal 2maal xx en 2maal x;

Positieve totaalwaarde: minimaal 3maal x en 2maal o;

Neutrale totaalwaarde: alles daaronder;

Definitie totaalwaarden

Hoge totaalwaarde

Alle beschermwaardige onderdelen (gebouwen, objecten en ensembles), die vanwege de hoge architectuurhistorische, stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarden van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor de kern van het dorp Dinxperlo en zijn historisch-ruimtelijke ontwikkeling. Instandhouding van het gevelbeeld en/of hoofdvormen is noodzakelijk.

Positieve totaalwaarde

Alle karakteristieke onderdelen (gebouwen, objecten en ensembles) die voor het zichtbaar houden van de ontwikkelingsgeschiedenis van de kern van Dinxperlo, het dorpsbeeld van deze plaats en als ondersteuning van nabijgelegen monumenten een positieve waarde bezitten. Instandhouding van het gevelbeeld en/of hoofdvormen is wenselijk.

Neutrale totaalwaarde

Overige historische onderdelen in deze quickscan, die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van Dinxperlo van beperkt belang zijn, een geringe architectuurhistorische waarde bezitten en ten hoogste een neutrale of positieve betekenis voor het straatbeeld bezitten. De waarde is niet dusdanig, dat instandhouding van het gevelbeeld en/of hoofdvormen noodzakelijk is.

Objectformulieren

Achter in dit rapportage zijn de formulieren opgenomen met foto's en korte karakteristieken van de geïnventariseerde en als hoogwaardig gekwalificeerde objecten.

Waardenkaart

Op de bij dit rapportage gevoegde cultuurhistorische waardenkaart zijn alleen de panden met een hoge totaalwaarde aangegeven.

Deel 2 van deze rapportage bevat een overzicht met korte karakteristieken van alle objecten met een hoge totaalwaarde en een geïllustreerde adreslijst met alle objecten die een positieve totaalwaarde hebben gescoord.

6 LITERATUUR EN BRONNEN

- Agterhof, H, "Spoorlijn Dinxperlo-Varseveld", in: *Contactorgaan Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch*, december 1994, p. 39-60.
- Beukelaer, H. de, *Nijver in het groen. Twee eeuwen industriële ontwikkeling in Achterhoek en Liemers*, Lochem-Doetinchem 1990.
- Brouwer, T, *Grenspalen in Nederland*, Zutphen 1978, p. 14-19, 84.
- Bureau Niche e.a., *Nieuwe Noabers vernieuwend landschap. Landschapsontwikkelingsplan voor de gemeente Aalten*, 2007
- Crols, R. en T. Hermans, *Trafohuisjes* (Gelderse Monumenten Reeks, 2), Utrecht 1995.
- Gelders Genootschap, diverse redengevende beschrijvingen potentiële gemeentelijke monumenten, 2010.
- *Historische topografische atlas Achterhoek Liemers Rijk van Nijmegen schaal 1:25.000 ± 1843-1845*, Tilburg 2008
- D.W. Kobes, *Dinxperlo in oude ansichten*.
- Monumenten Advies Bureau, *Begraven in het verleden. Cultuurhistorisch onderzoek Historische begraafplaatsen in de gemeente Aalten. Onderzoek i.o.v. de gemeente Aalten*, Nijmegen, november 2012.
- *Ne göpse vetelsels ovver Aalten en Bredevoort. Een verzameling verhalen rond het leven en wonen in Aalten en Bredevoort in het verre en recente verleden*, uitgave van de Vereniging tot Verbetering van de Volkshuisvesting te Aalten, Aalten 1986.
- Oonk, I, en E. Koenders (eindred.), *Langs heilige huisjes. Religieus erfgoed in Aalten, Bredevoort, Dinxperlo en Suderwick*, Aalten 2008.
- Smilda, E.M, *Twee eeuwen tussen es en slinge*, Aalten 1964.
- Smilda, E.M. en G.J. Timmer (red.), *Aalten zoals het was, zoals het is*, Aalten 1993.
- Stenvert, R. e.a., *Monumenten in Nederland, Gelderland*, Zwolle 2000.
- Veen, H. van der, *Watertorens in Nederland*, Rotterdam 1994.
- H. Versfelt, *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794*, Groningen 2003.
- Vestigia, Archeologie en Cultuurhistorie, *Cultuurhistorische inventarisatie, waarden-, verwachtingen- en maatregelenkaart als basis voor het archeologiebeleid van de gemeente Aalten*, rapportnummer V652, Amersfoort, 4 maart 2010.
- Bouwdossiers gemeente Aalten
- www.adwhistorie.nl/gaostok
- www.gelderlandinbeeld.nl
- www.ecal.nu (Erfgoedcentrum Achterhoek Liemers)
- www.gelderland.nl (Provincie Gelderland)
- www.geschiedeniskoffer.nl
- www.watwaswaar.nl

